

Frantz Henrich Müller.

Den kgl. danske Porcellænsfabriks Stifter.

Af C. Nyrop.

Den 14 December 1746 gav Præsident under Admiralitetet, Raadmand Rasmus Holm Kommandør Didrik Mühlenphort Avktionsskjøde¹⁾ paa en Ejendom ude paa Kristianshavn i Overgaden oven Vandet. Den tilhørte Dødsboet efter forrige Materialforvalter ved den kongelige Holm Frantz Henrich Müller, der var død samme Aar i Marts²⁾. Skjødet oplyser, at der til Ejendommen hørte en stor Frugt- og Lysthave med et Lysthus paa ti Fag samt to mindre Haver, den ene ud til Overgaden, den anden til Dronningensgade, saa man faar Indtryk af, at den Familie, der boede der, maatte være vel situeret. Materialforvalter Müller og Hustru Øllegaard Christiane f. Ehlers (f. 1706, † 1737)³⁾ have formentlig siddet lunt inden Døre, og den efter Faderen opkaldte Søn Frantz Henrich Müller, der kom til Verden den 17 November 1732, er da sikkert udgaaet fra et forholdsvis velstaaende Hjem, men sine Forældre mistede han tidligt, og meget have de muligvis ikke efterladt sig. Gaarden i Overgaden oven Vandet, der var assureret for 6000 Rd., blev kun betalt med Halvdelen af denne Sum.

Vi vide i det Hele kun lidt om Frantz Müllers Barndom. Af Søkende har han haft mindst to, en Broder Otto Christian, der blev Notarius publicus og Sekretær i Raadet paa St. Croix³⁾, og en Søster Louise Augusta, hvis Fødsel i Maj 1737⁴⁾ kostede Moderen Livet. Men forøvrigt kan det kun oplyses, at han vistnok i 1746 eller 1747 kom i Lære paa Kong Salomons Apotek paa Østergade, der ejedes af Apoteker Bernhard Hagen, efter hvis Død i 1750 det gik over til Sønnen Mathias Hagen⁵⁾. Det

¹⁾ Kbhvns. Skjødeprot. 1746—47 Fol. 202.

²⁾ Vor Frelsers Kirkes Kirkebog.

³⁾ Efter Müllers Testamente af 1818 (Hillerød Skifteprot. 1805—29 Fol. 248—50), her nævner han ogsaa „mine Søkendebørn Dhrr. Gebrüder Müllers Døtre i Lübeck“.

⁴⁾ Hun er døbt i Petrikerke den 4 Juni 1737.

⁵⁾ Ingerslev: Danm.'s Læger og Lægevæsen, II, S. 363, 474.

har dog muligvis været af mindre Betydning, hvem der ejede Apoteket; den, der fik Indflydelse paa den unge Frantz Müller, var den femten Aar ældre i Wismar fødte Provisor Joachim Dieterich Cappel, en sjælden dygtig Mand, der var en ivrig Dyrker af baade Kemi og Mineralogi¹⁾. Han gav sin Elev Interesser, og naar Müller 1753 tog Plads paa Bragnæs (Drammen) i Norge, har videre Uddannelse i Mineralogien muligvis spillet en Rolle, ti dér kunde han faa Lejlighed til at blive bekendt med Gruberne ved Jarlsberg og Kongsberg. Forøvrigt hedder det, at hans Principal deroppe Christoffer Gram fik ham til ogsaa at interessere sig for Botanik²⁾.

Længe blev han imidlertid ikke i Bragnæs. Aaret efter var han paany i Kjøbenhavn i sin gamle Plads. Da hans norske Principal døde i Juli 1754, fik Cappel ham herved, og nu var han i tre Aar paa Kong Salomons Apotek, indtil han i 1757 rejste til Sverige for i Upsala at høre bl. A. den store Linnée. Opholdet her varede dog ikke mere end tre Fjerdingsaar, saa drog han igjen tilbage til Kjøbenhavn, men nu fik han Plads paa det ny oprettede Frederiks Hospitals Apotek, hvis Indehaver-række aabnedes af hans Lærer og Ven, den dygtige Cappel. Her var han i næsten tre Aar, og her viste han sig som en værdig Elev af sin Principal. Med dennes Tilladelse holdt han i Apotekets Laboratorium offentlige Forelæsninger over Mineralogi, og de vare saa dygtige, at den Mand, der senere kom til at docere dette Fag ved Kjøbenhavns Universitet, Professor M. Th. Brünnich, regnede dem, som han skriver: „til de første Grunde, jeg lagde i Mineralogien“³⁾.

Som vi senere skulle se, var Müller en ivrig, ikke saa lidt kolerisk Natur, der nok havde Lyst til at optræde myndigt. Det er derfor naturligt, at han paa denne Tid, han var over 25 Aar, kan have ønsket at komme i selvstændig Stilling. Og han synes i saa Henseende at have haft sin Opmærksomhed henvendt paa

¹⁾ Dansk biograf. Lexikon, III.

²⁾ Personalhist. Tidskr. 4 R., I, S. 192; Jorgen W. Flood: Norges Apotekere i 300 Aar, S. 39.

³⁾ Kbhvns. kritiske Journ. 1771 Nr. 31—32, Sp. 241.

den Mønt, Kurant-Banken just nu var ved at indrette. Med en Stilling ved den for Øje foretog han i 1759 eller 1760 en Rejse til Harzen for i bestemte Retninger at udvide sine Kundskaber ved Studier dér, og ved samme Lejlighed „profiterede han meget hos den berømte Docimast [d. e. Proberingskyndige] Cramer“ i Hamborg¹⁾.

I April 1759 havde Bankens Direktion indgivet en Ansøgning til Kongen, hvori den udtalte, at den havde lidt store Tab „ved at lade komme Courant-Mynt, som er fornemmelig Bankens Soutien“. Tabene skyldtes Kursforandringer. Men Operationerne vilde blive til Gevinst, hvis den selv kunde mønte de paagjældende Pengesorter, og derfor androg den om at maatte oprette en egen Mønt. Svaret herpaa kom i en Skrivelse fra Rentekammeret, der meddelte, at Kongen i en Resolution af 5te Maj havde givet den ønskede Tilladelse, og nu fik Banken travlt. Medaljør og adjungeret Møntmester ved den kongelige Mønt G. W. Wahl blev engageret til at lede Indretningen af den nye Mønt. Men det var et Arbejde, der tog Tid. Først den 4 November 1760 kunde Rentekammeret tilsende Banken Instruxerne for Wahl som Møntmester og for Guldsmed, Guardejn Christopher Fabritius som Guardejn ved den nye Mønt. Nu skulde Arbejdet begynde. Men den ene af de Nævnte kom dog slet ikke til at arbejde efter den sendte Instrux. I sidste Øjeblik skete der en Forandring med Hensyn til Guardejnen. Fabritius forsvandt og — Müller kom i Stedet. Den 8 November skrev Rentekammeret paany til Banken, og nu var det om, at Kongen havde tilladt, at „den foreslagne Person Müller“ maatte antages som Guardejn. Kammeret tvivlede ikke om, at „Direktionen var forsikret om denne Persons Habilitet“, og det forventede at blive underrettet om hans Fornavne for at kunne forskaffe ham kongelig Bestalling²⁾.

¹⁾ Personalhist. Tdskr. 4 R., I, S. 192. Den sære Joh. Andr. Cramer (f. 1710, † 1777) havde 1739 udgivet „Elementa artis docimaticæ“, en for sin Tid dygtig Bog, der hurtig blev oversat paa baade Tysk, Fransk og Engelsk (Allgem. deutsche Biographie).

²⁾ Kurantbankens Kopibog Nr. 1, S. 473; Rentek. Resol. Prot. 1759 Nr. 104.

³⁾ Bankens Møntprot. C, S. 46, 82.

Det var en pludselig Forandring, der her fandt Sted. Hvorledes eller hvorfra den kom, er det dog næppe muligt nu at udfinde. Men slet saa nemt, som Rentekammeret antydede, gik det ikke. Der blev Tale om mere end blot at indsende „Personens“ Fornavne. Müller maatte paa den kongelige Mønt aflægge Prøve paa sin „Bekvemhed til saadan Metier saavel ved Guld- som Sølvprøvers Tagelse“¹⁾. Han bestod imidlertid Prøven, og den 23 December 1760 antog Banko-Kommissarierne i et Møde følgende Personer i den nye Mønts Tjeneste: Georg Vilhelm Wahl som Møntmester, Frantz Henrich Müller som Guardejn, Jens Ravndahl som Møntohm, Jørgen Friderichsen Kaal som Smelter, Andreas Christian Hafter som Præger og Andreas Dyrberg som Smed²⁾. Men det viser sig tydeligt her, at der er noget Extraordinært ved Müllers Indtræden i Rækkerne. Alle de Andre underskrev samme Dag en edelig Forsikring om tro at ville varetage deres nye Embeder, men Müllers Forsikring er først dateret den 30 December³⁾. Formularen til hans Underskrift har ikke fra Skriverens Haand været færdig; der har sikkert foreligget en Formular lydende paa Fabritius' Navn, men den kunde Müller ikke underskrive.

Han lover forøvrigt i Forsikringen at være Kongen som sin allernaadigste Arvekonge og Herre huld og tro og i Overensstemmelse med den ham af Rentekammeret givne Instrux „af yderste Formue at forebygge, at paa Mønten Noget skal werde foretaget, hvorved Hans kongelige Majestæts høje Møntregale i nogen Maade kunde defrauderes, men derimod med største Flid at paase og paaagte, at ingen andre Møntsorter ej heller af slettere Gehalt og Valeur paa bemeldte Mønt skal werde møntet end de kongelige Møntreglementer anbefaler og tilholder“. Han skal i det Hele med største Akkuratesse tage de ham foreskrevne Prøver og efter Skrot og Korn paa det Nøjeste undersøge alle og enhver Møntsort, som paa Mønten foretages.

Saa var han da, 28 Aar gammel, kongelig ansat Guardejn

¹⁾ Bankens Møntprot. C, S. 86.

²⁾ Bankkommissærernes Deliberationsprot. 1736—61, Fol. 565.

³⁾ Mellem Bankens Papirer.

ved Kurantbankens Mønt med en aarlig Gage af 300 Rd. Nu kunde han tænke paa at gifte sig. Men han gjorde det dog ikke før halvfjerde Aar efter. Den 23 Maj 1764 blev han efter Kirkebogen for Frederikskirken paa Kristianshavn viet til den vistnok 22aarige Anna Dorthea Berger, som jeg Intet videre kan oplyse om, hverken nøjagtigt naar hun er født eller hvem hun er Datter af. Men, som vi senere skulle se, fødte hun sin Mand tre Sønner, saa det tør sikkert antages, at det unge Hjem har været et lykkeligt Hjem.

Sikkert er det formentlig ogsaa, at Müller har passet sin nye Guardejn-Stilling med al Iver, men det kan ses, at den desuagtet ikke fyldte hans Tid. Han fortsatte saaledes de Forelæsninger, han havde begyndt paa Frederiks Hospital. Det var praktiske med Forsøg forbundne Forelæsninger, der fik det bedste Skudsmaal¹⁾, og han var ogsaa paa anden Maade gjerne til Hjælp. Da den daværende Etatsraad B. W. Luxdorph paa denne Tid syslede med Studiet af en Del gamle danske Mønter, kom han naturligt i Forbindelse med den unge Guardejn, som han ikke nok som kan rose. Han skriver: „Den hertil udfordrende Hjælp behøvede jeg til Lykke ikke længe at søge efter. Jeg fandt strax hos Vardinen ved den kongelige Bank velædle Mr. Müller saa stor Artighed og Redebonhed i dette Fald, at jeg fast undsaa mig ved som Ubekjendt uden Indskrænkning at benytte mig deraf, helst da det er et Arbejde, som kræver Tid og Umage, svækker Øjnene paa mere end en Maade og ikke kan være morsom for den, som efter Embeds Medfør daglig dermed skal omgaa²⁾.“

Den Havn, Müller havde søgt og fundet i Guardejnpladsen ved Mønten, viste sig imidlertid lidt efter lidt ikke at være nogen sikker Havn. Mønten svarede ikke Regning. Banken satte til paa den, saaledes som det tydeligt kommer frem i en Korrespondance fra 1765. I Begyndelsen af dette Aar skriver Rentekammeret til Banken, at det er betænkeligt ved dens stadige Udmøntning af Enesteskillingen. Det tvivler ikke om, at den

¹⁾ Kbhvns. kritiske Journ. 1770 Sp. 397; 1771 Sp. 241.

²⁾ Vidensk. Selsk. Skr., IX, 1765, S. 713.

har god Fordel derved, men det beder den være betænkt paa ogsaa at udmønte „Grov-Courant“. Bankens Svar herpaa er imidlertid kun sørgeligt. Den har Intet vundet ved Udmøntningen. Naar den har holdt sig til Enestekillingerne, er det, fordi de høje Kurser ikke have tilladt den at formønte andre Møntsorter¹⁾. Og Følgen heraf blev, at Banken vistnok i 1766 helt stansede sin Mønt, saaledes at Müller, der ikke alene havde været Guardejn, men „ved Tilfælde“ ogsaa havde gjort Tjeneste som Møntnester, gik af med en Pension paa 200 Rd., der dog ikke tilsagdes ham som livsvarig.

Dette kan læses i et allerunderdanigst Andragende, som han i November 1767 indgav til Kongen²⁾, og hvoraf det fremgaar, at han paa denne Tid havde det haardt. Med Kone og Børn kunde han umuligt leve af Pensionen, han havde derfor gjort „mange Anlæg og Forsøg til bedre Udkomme“, men de vare „mislykkede“ alle. Han nævner ikke nærmere, hvori disse Forsøg bestod, men et af dem kan dog eftervises. Sidst i 1765 har han sammen med Porcellænsmaler J. G. Richter, der arbejdede ved Fajancefabriken i Kastrup, søgt om at blive sat i Stand til at gjøre Porcellænsforsøg.

Efter at Joh. Fr. Böttcher i Aarhundredets Begyndelse havde naaet at fremstille ægte Porcellæn i Sachsen, søgte man Evropa over at naa det Samme. Saavel de smaa som de store enevældige Herrer vilde hver for sig kunne optræde med en Porcellænsfabrik, og det blev naaet i Wien (1720), Höchst am Main (1740), Fürstenberg (1750), Berlin (1750), Baden (1753), Frankenthal (1755) o. s. v. Hvorfor skulde Danmark saa ikke ogsaa være med? Og det var ikke faa Penge, som Frederik V udbetalte til udenlandske Porcellænsmagere, der her skulde realisere Ønsket. Ved Bastionen Ryssensten tæt ved Langebro byggedes de nødvendige Ovne, og her arbejdede en Tid Sachseren J. G. Mehlhorn og efter ham Franskmanden Louis Fournier, men begge uden væsentlige Resultater³⁾. Det er derfor ikke

¹⁾ Bankens Møntprot. C., S. 442, 448; do. Kopibog Nr. 3, S. 363.

²⁾ Dske Kancelli, sjæll. aabne Breve 1768 Nr. 79.

³⁾ C. Nyrop: Den danske Porcellænsfabrikations Tilbliven, 1878.

uforstaaeligt, at Müllers og Richters Ansøgning blev besvaret med en kongelig Resolution af 7 December 1765, hvorefter Fournier skulde overlevere Ovnene til Ansøgerne, og saavel han som Mehlhorn skulde meddele dem Alt, hvad de vidste om Fremstilling af Porcellæn¹). Videre synes Sagen dog aldrig at være kommen. Müller og Richter have ikke kunnet gennemføre Forsøget, der selvfølgelig krævede ganske betydelige Pengemidler. Men interessant er det at se, at han allerede saa tidligt er inde paa denne Sag, hvad der forøvrigt faar sin naturlige Forklaring deri, at den interesserede i vide Kredse. Som vi nedenfor skulle se, havde ogsaa Cappel gjort ivrige Forsøg i denne Retning.

Træt af de mange „mislingede“ Bestræbelser paa at skabe sig en Stilling, indgav da Müller i November 1767 den ovenfor nævnte Ansøgning til Kongen; han ansøgte i den om at faa Bevilling til i Kjøbenhavn at maatte nedsætte sig som Materialist og Laborant. „Allernaadigste Konge!“ skriver han, „jeg har udstaaet mine Læreaar som Apoteker og lært Alt, hvad dertil henhører, jeg har og siden gjort Chymien saaledes til mit Hovedstudie, at jeg gjør mig det allerunderdanigste Haab, ifald Deres Majestæt vilde forunde mig den ansøgte højkongelige Naade, ved min Flid maaske at kunne contribuere meget til mange Penges Besparelse, som udgaa til Fremmede for medicinalia, hvilke ved Hjælp af grundig Indsigt i det chymiske Studium kan have lige saa gode, ja ofte bedre hos os selv.“

Denne Ansøgning vakte imidlertid et ikke ringe Røre. Ogsaa den syntes en Tid at maatte regnes til de „mislingede“ Forsøg. Den faldt nemlig slet ikke i de kjøbenhavnske Apotekeres Smag. Apotekerne J. G. Becker og C. H. Mangor udtale sig i en Erklæring stærkt imod Müllers Forehavende. Han vil „misbruge“ den kongelige Naade, sige de, ligesom han vil „indtrænge sig paa andre sine Medundersaatte til deres Skade og Tab.“ Og fra Apotekerne gik Ansøgningen til Collegium medicum, hvad Müller ikke hørte med Glæde. „Jeg har,“ siger han i en Skrivelse til Obersekretæren, Gehejmerraad Otto Thott, „kun lidet

¹) Partikulærkassens Resolutionsprot. 1765 S. 274—76; do. Korrespond. Prot. 1765—67 S. 127, Nr. 216.

Haab, men snarere en velgrundet Frygt for al mulig Resistance fra dette Collegio.“ De fleste af dets Medlemmer stod efter hans Mening „i Connexion enten formedelst Venskab eller Svogerskab med en eller anden af Apotekerne, som for det meste ere bemidlede Folk, der have Lejlighed at gjøre sig mange Venner og altsaa let kan faa Nys om Alt, hvad der kunde synes at præjudicere dem.“ Men her gjorde han dog Lægeraadet Uret. Under 17 Januar 1768 afgav Kollegiet sin Erklæring, og det viste sig da, at Lægerne slet ikke havde ladet sig paavirke af de slemme Apotekere. De havde tværtimod søgt at stemme Dhrr. Assessores pharmacæ venligt „i Consideration af at Suplikanten er en meget duelig, kyndig og erfaren Mand ikke alene i Pharmacien, men og i Chymien, Docimaticq [Proberingskunst] og historia naturalis og fortjener for hans udviste Flittighed og application at forfremmes.“

Kollegiet anbefalede hans Ansøgning, og under 19 Februar 1768 fik Müller da ganske efter sit Ønske Bevilling til som Materialist og Laborant en gros at maatte udsælge alle Slags simplicia og præparata medica et chymica, forsaavidt En eller Anden i Henseende til visse Species ikke derpaa maatte have noget særdeles Monopol, samt alle Slags Specerier og Andet, som henhører til Urtekram. Collegium medicum skulde fastsætte Kvantiteterne, i hvilke han maatte sælge Apotekervarerne, og hans Butik skulde hvert Aar undergives et Syn af Stadsfysikus.

Nu stod han igjen med fast Grund under Fødderne, men trods sit sangvinske Temperament synes han dog ikke strax helt at have stolet paa sin store Sejr. Apotekerne vare nemlig stadig paa Krigsstien, saaledes som det kan ses af et Brev, som den fra Arabien hjemkomne Carsten Niebuhr i November 1768 skriver til Legationsraad C. F. Temler. Han søger heri at værne Müller mod de vrede Apotekere, der „endnu skrige over den store Ulykke, der er sket dem af Collegium medicum“. Niebuhr skriver: „Ihvorvel Hr. Müller ikke tvivler paa, at Hans kongelige Majestæt jo fremdeles allernaadigst vil beskytte ham imod Apotekerne, har han dog af mig forlangt, at jeg indstændigst skulde bede Deres Velbaarenhed gunstigst at tænke paa ham, naar

Apotekerne vende sig til Hans Excellence Gehejmerraad v. Bernstorff, og ved Lejlighed anbefale ham til Hr. Konferensraad Schumacher, naar de skulde søge umiddelbart hos Hans Maje-stæt¹⁾."

Det er de øverste Spidser, hvis Hjælp Niebuhr paakalder for sin Ven. Men det var jo heller ingen Spøg, hvis Noget skulde blive forandret ved Privilegiet, ti det var alvorlige Udgifter, Müller maatte paadrage sig for at kunne benytte det. Da Niebuhr skrev sit Brev, havde Müller for 11,700 Rd. overtaget Kjøbmand Herm. Chr. Bargums store Ejendom Amagertorv Nr. 49 (nu Nr. 3), der ogsaa havde Façade ud imod Læderstræde²⁾, og var ivrig beskjæftiget med her at indrette sit Laboratorium og sin Butik. Apotekerne satte imidlertid Intet igjennem, Müller kom lykkelig i Gang, men et Spørgsmaal er det, om han fik en saa stor Forretning, som han havde haabet. Vi skulle nærmere høre herom nedenfor. Men sikkert er det desuagtet, at han, Manden uden Examiner, den farmaceutiske Examen havde han aldrig underkastet sig, nød stor Anseelse som Kemiker og Metallurg; han blev i saa Henseende benyttet af Avtoriteterne. I 1770 afgav han saaledes en Erklæring til Generalmagasinets Kontor. Det gjaldt en Paastand af en Farver, hvorefter visse Kulører ikke kunde gjøres durable ved Brugen af norsk Allun; der skulde svensk eller engelsk Allun til³⁾. Og 1771 sendtes han sammen med Professor C. G. Kratzenstein til Frederiksværk for at paase Støbningen af de til en algiersk Expedition bestemte Mørsere⁴⁾.

Særlig skal det ogsaa nævnes, at han blev benyttet, da Livlægen Chr. Joh. Berger i Januar 1772 arresteredes ved Struensees Fald. De hos Berger fundne Medikamenter ønskedes nemlig undersøgte, og det skete ved en Kommission bestaaende af Livlægerne J. J. von Berger og Hans Piper samt Apo-

¹⁾ J. Kragh Høst: Politik og Historie, IV, 1821, S. 374—76. Konferensraad Andreas Schumacher var Kabinetssekretær.

²⁾ Kbhvns. Skjødeprot 1767—69, Fol. 411—12.

³⁾ Kommercekoll. dske Journ. N, 1769—71 Nr. 341.

⁴⁾ P. Falster: Fortællinger betreffende Frederiksværk, S. 154—55.

teker Cappel og Materialist Müller. Medikamenterne befandtes uskadelige¹⁾. Men forøvrigt havde Müller ikke længe før selv søgt at komme i Forbindelse med Struensee for om muligt at opnaa — en forbedret Stilling. Der foreligger herom to af ham paa Tysk skrevne Breve af henholdsvis 22 November og 6 December 1771 til Struensees Broder Justitsraad Struensee, som han haabede vilde interessere sig for ham, og af disse Breve fremgaar det, at han ikke spandt Silke ved sin Materialistforretning²⁾.

Hans Forfatning, skriver han, tvinger ham til at vove det Yderste. Groshandelen med Apotekervarer, paa hvilken han væsentlig havde etableret sig, var kun ringe. Københavns Apotekere havde indrettet sig paa den samme Handel, og i mindre Partier maatte han kun sælge til Brug paa Landet. Urtekramhandelen, som han ogsaa maatte drive, forstod han sig ikke paa, han havde aldrig lært de til den hørende „Haandgreb“. Han bad derfor om, at hans Privilegium maatte blive saaledes forandret, at han fik Lov til at sælge Apotekervarer ogsaa en detail. Han ønskede med andre Ord sin Materialhandel omgjort til et formeligt Apotek, og i sit andet Brev gaar han paa en vis Maade videre i denne Retning. Nu ønskede han at forpagte Vajsenhusets Apotek. Den tidligere Forpagter Engelbrecht Plattfusz var død i 1768³⁾, og Enken kunde ikke vedblive. Müller havde budt 1000 Rd. i aarlig Forpagtningsafgift, men Apotekerne bød 1200 Rd., og nu er hans Bøn, at Apotekerne ikke maa faa Lov til at knuse ham. Forøvrigt havde han ogsaa andre Jern i Ilden. Iblandt de hos Struensee fundne Ansøgninger var et Forslag fra ham om en kemisk Skoles Indretning i Norge til Nytte for Berg- og Hyttevæsenet⁴⁾.

Selvfølgelig arbejdede han dog stadig videre i sin Materialistforretning, og 1772 fik han efter et Sammenstød med Toldvæsenet Ret til indenfor et Tidsrum af sex Aar hvert andet Aar toldfrit at maatte indføre „et Stykke“ Esprit paa omtrent 53 Viertler,

¹⁾ J. Kragh Høst: Struensee, III, S. 187—88.

²⁾ Kancelliets Arkiv, Ansøgninger m. m. fundne hos Struensee (Nr. 84).

³⁾ Ingerslev: Danm.'s Læger og Lægevæsen, II, S. 651.

⁴⁾ Efter vedkommende Registrant i Kancelliets Arkiv.

naar han edelig forklarede, at det alene til Præparata skulde vorde anvendt. I sin Ansøgning herom siger han bl. A.: „Jeg har altid med utrættelig Flid og kummerfuld Slæb stræbt at arbejde mig frem i Verden, og Enhver, som kjender mine Indretninger, er overbevist om sammes betydelige Fordel for det Almindelige, da mine Præparata ej alene med Begjærlighed søges overalt i begge Riger, men indføres endog for en stor Del til Fremmede. Faa Etablissementer, tør jeg paastaa, indbringe Landet større Fordele end mine og kunde indbringe flere, om ej altfor mange Hindringer lagdes mig i Vejen“¹⁾. Her har han selvfølgelig søgt at gjøre Etablissemmentet saa stort som muligt, men det ringe Kvantum Esprit, han søger om Ret til at indføre toldfrit, taler imod ham.

Der er ingen Tvivl om, at han har været sjæleglad, da han fik Underretning om, at Kongen i et Reskript af 6 Oktober 1773 til Vajsenhusets Direktion havde godkjendt dennes Forslag om for ti Aar at forpagte ham Vajsenhusets Apotek mod en aarlig Afgift af 1100 Rd., og saa fritages han desuden ved særlig Velvilje for at stille sædvanlig Kavtion paa 4000 Rd. for Overtagelse af Inventariet. Han nævnes som en „bekjendt driftig og skikkelig“ Mand, der forhaabentlig kunde sætte Apoteket „i Stand og Renommé igjen“. Vajsenhusets Inspektør, Kancelliraad Ursin, skulde kun have Ret til hvert Fjerdingaar at tage et Syn over Inventariet²⁾.

Nu var Müller baade Materialist og Apoteker, nu kunde han sælge Apotekerverer baade en gros og en detail, men for at opnaa dette maatte han — tage farmaceutisk Examen. Det gjorde han otte Dage efter det kongelige Reskript, nemlig den 14 Oktober s. A. med et udmærket Resultat, hans Examinatorer „fandt dem særlig fornøjede og erfarede Kandidatens store Indsigt saavel i Chemien som Pharmacien“³⁾. Saaledes maatte Resultatet selvfølgelig blive. Men forunderligt maa det have

¹⁾ Rentek. Resol. Prot. 1772 Nr. 205, 280.

²⁾ Danske Kancelli, sjæll. Missiver 1773 Nr. 557; A. Exner: Efterretn. om det kgl. Vajsenhus, S. 79

³⁾ Personahist. Tidsskr. 4 R. I, S. 192—93.

været for ham at sætte sig ved Examensbordet, han var næsten 41 Aar, ikke at tale om at han forlængst var baade Ægtemand og Familiefader.

Som ovenfor nævnt havde han i 1764 ægtet Anna Dorthea Berger; i dette Ægteskab var der født ham tre Sønner: Johan Henrich Christian (f. 2 Avgust 1765), Joachim Dietrich (f. 4 Januar 1767) og Frantz Henrich (f. i September 1768), og ved deres Daab havde der været ikke faa anselige Faddere. Den Førstefødtes Faddere vare Apoteker Cappel, Müllers gamle Principal og Ven fra Ungdommen, Bogholder Bornowsky, Fuldmægtig hos Provsten ved Fruekirke Otto Christian Ehlers, dennes Hustru Madam Margrethe Christine Ehlers og Jomfru Christiane Sophie Hildermann. Det synes at have været en hyggelig Venne- og Familiekreds, ti da Müllers Moder var født Ehlers, har Fuldmægtigen af samme Navn formentlig været hans Fætter. Saa vare Fadderne i 1767 væsentlig større. Som Mandfaddere fun- gere Konferensraad [Henrik] Stampe, Kancelliraad [Inspektør ved Vajsenhuset C. F.] Ursin, Sekretær [i det tyske Kancelli P. C.] Schumacher og Kjøbmand Gelmuyden; som Kvindefaddere Konfe- rensraadinde Luxdorph og Jomfru Hedvig Christiane Ehlers. Og ganske paa samme Maade forholdt det sig i 1768. Denne Gang ere som Faddere indskrevne Konferensraad [Terkel] de Kleven- feldt, Kaptajn [Carsten] Niebuhr, Sekretær [A. P.] Bartholin, Agentinde v. Hemert og Frøken Schumacher¹⁾.

Müller synes at have haft en Del ganske højtstaaende Be- kjendte. Om de have staaet i et virkeligt Forhold til hans Hjem, er det dog næppe muligt nu at oplyse Noget om, men desværre meget livligt har Hjemmet næppe været. Hans Hustru har sik- kert været svagelig, hun døde tidligt, allerede den 5 Juni 1779, ved hvilken Lejlighed Helligaands Kirkens Ligprotokol oplyser, at hun døde af Svindsot kun 37 Aar gammel. —

Som vi ovenfor have set, var 1773 et bevæget Aar for Müller, han fik Vajsenhus-Apoteket i Forpagtning og tog farma- ceutisk Examen. Men endnu i anden Retning var dette Aar af

¹⁾ De to første Sønner døbttes i Frederikskirken paa Kristianshavn, den tredje i Helligaandskirken.

Betydning for ham. Det lagde Grunden til, at han senere kunde blive det, der særlig har gjort hans Navn bekjendt, nemlig Stifter af den kongelige Porcellænsfabrik. Porcellænsforsøgene, der ikke blev til Noget i 1765, synes at være blevne optagne igjen, ikke længe efter at han havde faaet sin Materialist-Bevilling.

Under 3 December 1772 havde han skrevet til den daværende Kommercedeputation, at han „en lang Tid havde anvendt megen Flid, Tid og Bekostning“ paa at udfinde, om der gaves danske Lerarter, af hvilke der kunde laves Porcellæn. Og samtidig fremsendte han en af bornholmsk Ler fremstillet Porcellænsprøve med Bøn om en Understøttelse paa 3 à 400 Rd., for at han kunde gaa videre med Forsøgene, der alt havde kostet ham henved 200 Rd. Prøven blev sendt Professor Kratzenstein og Apoteker Cappel til Erklæring, og endnu inden Aarets Udgang udtalte de, at det var Porcellæn, og at Müllers Bestræbelser maatte betragtes som en for Fædrelandet nyttig og vigtig Sag. Allerede forinden havde Kollegiet henledt Müllers Opmærksomhed paa Fourniers Ovne, men dem erklærede han strax ikke at kunne bruge, da Fourniers Porcellæn kun havde været det saakaldte bløde Porcellæn, der ikke behøvede det ægte Porcellæns høje Varmegrad. I Februar 1773 tilskrev Kollegiet saa Müller, at det vilde indstille ham til den ønskede Understøttelse, hvis han kunde stille Sikkerhed¹⁾, men paa denne Skrivelse fik det aldrig Svar. Müller havde paa en eller anden Maade faaet høje Forbindelser, der lovede større og hurtigere Resultater.

Under 29 Maj sendte Arveprins Frederik Kommercekollegiet en kongelig Kabinetsordre, hvori det udtaltes, at Müllers Sag skulde være Kollegiet „højst angelegen“, og at der „til Erstatning og et større Forsøg“ skulde anvises ham 1000 Rd., da han var „fattig og dog haver paa Forsøg tilsat over sine Kræfter“. Det var et væsentligt Skridt frem, som Müller fuldtud benyttede. Han tog strax afsted til Bornholm, paaviste her Porcellænsleret, kom tilbage til Kjøbenhavn, hvor han gik i Gang med at slemme Ler, brænde ildfaste Sten, bygge Ovne, præparere Glasur m. m.

¹⁾ Kom. Koll. dske. Journ. A, 1772—73 Nr. 542, 586, 589; do. dske. Forestill. 1773 Nr. XXXII.

Han forberedte en større Forsøgsbrænding. Men inden den fandt Sted, indsendte han i September 1773 fra en tildels mislykket, mindre Brand en Daase, en Flaske og en Médaljon, „hvilke Stykker underdanigst bedes at maatte præsenteres Hans Majestæt“, idet han samtidig bad om en fortsat Understøttelse paa 250 Rd., de 1000 Rd. vare væsentlig brugte¹⁾.

Hvad han saaledes bad om, fik han. Men samtidig erfarede han, at han endnu langtfra var i Havn. Staten vilde ikke anlægge nogen Fabrik. Han maatte gjerne indsende baade Planer og Tegninger, men maatte ikke vente „nogen Godtgjørelse af de Omkostninger eller den Tidsspilde, der i den Henseende for ham maatte medgaa“. Fabriken burde sikres ved privat Aktiesubskription. Og da Müller i Maj 1774 ansøgte om en fortsat Understøttelse paa 1000 Rd., fik han Afslag²⁾. Kollegiets kølige Luft havde besejret Hofindflydelsen. Det maa have været en ikke ringe Skuffelse for Müller, men derfor opgav han ikke Sagen. Han troede paa Fabriken, og i Oktober 1774 udsendte han en trykt *Indbydelse til et Participantskab i en dansk Porcelain-Fabrique* (22 S., 8°), hvori han i en omstændelig, noget naiv Fremstilling gjorde Rede for Sagen.

Han fortæller her, hvorledes han „for mere end 3 Aar siden“ begyndte paa sine Forsøg; hvorledes hans eget Laboratorium viste sig for lille, saaledes at han maatte leje et Smedeværksted, og hvorledes han ved egne Kræfter maatte overvinde alle Vanskeligheder, da han ikke havde Tid eller Evne til at „profitere“ af Fremmedes Undervisning eller at se saadanne Indretninger i Udlandet. Det „Vanheld“, der var ham det sværeste, det allerbekosteligste at komme over, var at hindre Karrene i under Brændingen at „trække sig skjæve i Periferien“, men nu var han ogsaa kommen over den Vanskelighed og ønskede derfor at faa en Fabrik i Gang. Den skulde imidlertid ikke fremstille „prægtige og kostbare Sager, som kan sættes i Lighed med det

¹⁾ Kom. Koll. dske. Journ. A, 1773 Nr. 350, 384; B, 1773 Nr. 526; do. dske Forest. 1773 Nr. XIX. Kabinetsordren af 28 Maj 1773 er trykt i O. J. Rawerts Danm.'s industrielle Forhold, 1850, S. 396.

²⁾ Kom. Koll. dske Forest. 1773 Nr. XXXII; 1774 Nr. X a.

sachsiske, franske eller berlinske Porcellæn“, men „saadanne Varer, der ere hver Mands Brug“, ti „hvad vil alle vore Bestræbelser sige, naar de ikke sigte til at gavne det Almindelige?“ Den skal anlægges med den største Økonomi, ikke „betynges“ med Arbejdere, „som ville anses for Kunstnere og fordre stor Løn for maadeligt Arbejde.“ Han vil hjælpe sig med nogle Fajncearbejdere, nogle duelige Malersvende, en Gibser og en Billedhuggersvend, ja til de grovere Arbejder vil han gaa endnu længere ned, Byen har jo „friske Betlere og Dagdrivere nok af begge Kjøn.“ Forøvrigt vil han selv oplære en Række Lærlinge. Han vil ogsaa „gjøre sine tre Sønner, om Gud lader dem leve, mere og mere skikkede til at continuere Arbejdet“ efter ham. For alle Tilfældes Skyld har han endda holdt Journal over alle de Procedurer og Maader, han har brugt, og det Eneste, han betinger sig, er et anstændigt Honorar for „vaagne Nætter og graa Haar, som den vigtige Opdagelse har kostet.“ I Henhold til alt Dette indbyder han Publikum til at tegne 50,000 Rd. i Aktier paa 100 Rd. Stykket; han kunde hver Formiddag træffes paa Vajsenhusets Apotek mellem Kl. 10 og 12.

Det var imidlertid kun saare Faa, der ønskede at træffe ham, og saa udgav han i November et *Tilleg til min Invitationsplan* (8 S., 8°), hvori han gjør nærmere Rede for, hvortil de 50,000 Rd. skulde anvendes, siden „en Del af mine Landsmænd staa i den Formening, at jeg til min Fabriks Indretning har været noget resolut med den dertil forlangte Fond.“ Og saa forsikrer han yderligere, at Fabriken vil betale sig. Han stiller et aarligt Udbytte af 15 pCt. i Udsigt, naar de første to Aar ere overstaaede. Men lige meget hjalp det. Den 21. December skriver han til Konferensraad Theodorus Holm: „Til ydmygst Gjensvar paa højædle og velbaarne Hr. Conferenceraads Forespørgsel om hvorledes det gaar med Participantskabet . . . maa jeg have den Ære at opvarte Dem med denne, desværre for mig ubehagelige Efterretning, at jeg nu næsten ikke veed, hvad jeg skal dømme om Publico, da jeg finder Tankerne saa forskjellige og stridige . . . ikke uden en Eneste nemlig Cancellieraad

Ursin har hidtil positiv eller skriftlig tegnet sig for nogen Actie.*¹⁾

Det var et trist Resultat, men just nu kom den saa længselsfuldt ventede Hjælp. Konferensraad Holm²⁾, der oprindeligt var Læge, men fra 1767 Generaldirektør for Postamtet, var i 1772 bleven Kabinetssekretær hos Enkedronning Juliane Marie, og han tog sig af Sagen. Det synes, som om Gehejmestatsminister Otto Thott, der muligvis var den, der allerede Aaret før havde hjulpet Müller til en Hofforbindelse, nu igjen blev den hjælpende Haand.³⁾ Han anbefalede Müller til Holm, der strax efter forelagde Sagen for Dronningen, og nu gik det saa hurtigt, at der allerede i Januar 1775 var dannet et Aktieselskab med en Ejendom paa Kjøbmagergade (nu Nr. 50) som Fabrikationssted. Müller havde i det ovennævnte Brev til Konferensraad Holm udtalt, at der kunde begyndes med 20,000 Rd., og der raadedes nu over 19 Aktier à 1000 Rd. Dronning Juliane Marie havde tegnet 4, Arveprins Frederik 2, Kronprinsen 2, Grosserer Hansen 2, Agent P. v. Hemert 2, Historikeren Kammerherre P. F. Suhm 2, Konferensraad Holm 1, Greve A. G. Moltke til Brengentved 1, Sekretær i Generalpostamtet Søren Munk 1, Kanceliraad C. F. Ursin 1 og endelig Müller selv den nittende. Holm og Suhm valgtes til Direktører ligesom Agent Hemert til Kasserer, og et Par Dage senere tiltraadtes Direktionen yderligere af General H. H. Eickstedt og Etatsraad O. Høegh Guldberg paa Dronningens og Prinsernes Vegne. Nu var Alt i Orden, og at det betød Noget at have høje Forbindelser, saas snart. Trods Kommercekollegiets Modstand fik Selskabet under 13. Marts 1775 et Privilegium med 50 Aars Monopol paa i Kongens Riger og Lande at lave Porcellæn.⁴⁾

¹⁾ Journalsager Porcellænsfabr. vedk. 1774—1782 (Rigsarkivets 2den Afd.)

²⁾ Dansk biograf. Lexikon VII.

³⁾ Dske Porcellænsfabr.'s Prot. Nr. 1, 1774—79, S. 1 (Rigsark.'s 2den Afd.)

⁴⁾ C. Nyrop: Den danske Porcellænsfabrikations Tilbliven, S. 32 flg.; Karl Madsen: Den kgl. Porcellænsfabrik i forr. Aarh. (Tidsskr. f. Kunstind. 1893, S. 42 flg.) Dette sidste indholdsrige Arbejde er væsentlig grundet paa Fabrikens Brevskaber („Administrationens Korrespondancesager“), der nu findes i Provinsarkivet ved Kjøbenhavn, hvorimod det tilsvarende Direk-

Alt var i Orden. Men det er et Spørgsmaal, om denne Orden fuldt tiltalte Müller. Da han i Juni 1773 sendte Kommercekollegiet en Plan til Fabrikens Anlæg, tænkte han sig som kgl. udnævnt Direktør ved den med en aarlig Gage paa 1500 Rd., idet han tilmed bestemt gik ud fra, „at Kunsten maa stedse blive under min egen Disposition og allernaadigst conserveret den eller dem af mine Arvinger, som jeg dertil vil søge at danne“. ¹⁾ Nu vare Forholdene helt anderledes, og at han følte det, kan ses af et Brev, som han under 19. Januar 1775 tilskrev Kammerherre Suhm og Konferensraad Holm. Han takker dem heri, fordi „de saa ædelmodig og kraftig have antaget sig en Sag, som af Mangel paa Understøttelse var nærved at kvæles i Fødselen“, og erklærer sig rede til at meddele dem „min hele Decouvert og Procedure i mit Porcelænarbejde“. Men idet han betinger sig en aarlig Gage paa 1000 Rd., der, naar Fabrikens Udbytte blev over 5 pCt., skulde stige til 1500 Rd., og udtaler et Haab om, at hans Arvinger efter ham kan faa hans Stilling, understreger han stærkt, at Fabrikens Fremgang med Guds Bistand vil bero paa, „at Vedkommende kan arbejde med Lyst og Ro uden at kaldes til Regnskab for hvert Skridt, man gør efter bedste Indsigt og Overlæg.“

Hvad han her ønskede, gik imidlertid ikke helt i Opfyldelse, saaledes som det kan ses af den Kontrakt, han den 1. Maj 1775 afsluttede med Selskabet, og den Instrux, han samme Dag modtog som dets — Fabrikmester ²⁾. Han blev ikke nogen selvstændig Direktør. Hans Opfindelse var ikke længer hans egen, men Selskabets, og under 18. Avgust s. A. underskriver han sammen med Fabrikens øvrige Funktionærer en edelig Erklæring, hvorefter han ligesom de, der alle „godvillig“ ere traadte i Fabrikens Tjeneste, „inod at nyde den os bevilgede Løn tilsige og love stedse der at forblive, saa længe Gud under os Helsen og Kræfter, ligesom vi og paa kraftigste Maade forbinde os til aldrig til noget Menneske i nogen Hensigt eller for Fordels Skyld at aabenbare det

tions-Arkiv findes i Rigsarkivets 2den Afd. Disse Brevskaber ville nedenfor blive benyttede uden særlig Citation.

¹⁾ Kom. Koll. dske Journ. A, 1773, Nr. 384.

²⁾ Dske Porcellænsfabr.'s Prot. Nr. 1, 1774—1779 S. 17 flg. (Rigsark. 2den Afd.)

allermindste, af hvad vi vide om Behandlingen med Porcellænet.“ Den sidste Gang, Müller i eget Navn skrev om sit Porcellæn til Kommercekollegiet, var i Januar 1775. Da han paa sine Forsøg af sit Eget havde tilsat 1800 Rd., ansøgte han om en Gratifikation paa 1000 Rd., og dette Beløb blev ham tilstaaet ved en kongelig Resolution af 13. Februar s. A.¹⁾

Det er som Balsam paa Saaret. Men forøvrigt maa det siges, at han hurtigt tog sig i den forandrede Stilling og som Fabrikmester fuldt ud viste sin ivrige Natur. Han arbejdede „ikke alene om Dagen fra 5 om Morgenen til 7 om Aftenen paa Fabriken, men vaagede endog mangan Nat ved Brændingen.“²⁾ Og Alt ordnedes da ogsaa væsentlig, som han ønskede det. Der antoges saaledes en Række Lærlinge, og det har sin Interesse at se, at han i en Skrivelse af 24. Juli 1775 til Direktionen holder paa, at disse Lærlinge burde være af ringe og maadelige Vilkaar, des gladere vilde de være ved de Kaar, Fabriken kunde byde dem, og des bedre vilde de kunne holdes under behørig Ave og Disciplin, „en højst nødvendig Sag paa en saadan Fabrik.“ Müller vilde adlydes. Men inden vi gaa videre i at se, hvorledes hans Forhold i Fabriken udviklede sig, maa vi dvæle ved en Sag, der viser, at han i Vrede over at være bleven gaaet for nær i sin Opfinderret ikke tager i Betænkning at bryde et gammelt Ven-skab; det maa nemlig i den paagjældende Sag vel erindres, at Fabriken fuldstændig var dækket ved sit Monopol.

I en Skrivelse af 26. Januar 1776 gjør Müller Fabrikens Direktion opmærksom paa, at Apoteker Cappel i Kjøbenhavn og Apoteker Clar i Rendsborg befatte sig med at lave Porcellæn. Han gjør udførlig Rede for, hvorledes Cappel efter ti Aars for-gjæves Spekulation havde opgivet sine Porcellænsforsøg, men stærkt berørt ved Müllers Held paany havde optaget dem og paa nærgaaende Maade havde vidst at skaffe sig Kjendskab til de Stoffer og Fremgangsmaader, denne benyttede. Endelig havde Cappel formentlig sat sig i Forbindelse med Clar i Rendsborg, og fra denne var der nu til Kommercekollegiet fremsendt virke-

¹⁾ Kom. Koll. dske Journ., E, 1775 Nr. 638 (og i denne Sag igjen Nr. 30.) Brev fra Müller til Direktionen af 22. Novbr. 1793.

lige Porcellænsprøver. „Jeg er uskyldig,“ skriver Müller, „i at den af mig opdagede Kunst om Porcellæn af danske Materialier ikke mere er saa ganske i mine Hænder,“ og han er „empfindelig“ over det Passerede, særlig over, at Cappel og Clar smykke sig med fra ham laante Fjer. „Men havde de ikke pløjet med min Kalv, saa havde de ikke heller opløst Kunstens Mørkhed“.

Det turde imidlertid være et Spørgsmaal, om der ikke i denne Skrivelse er Noget af en opskræmt Fantasi, navnlig overfor hans gamle Ven Cappel. Hvad han meddeler, stemmer ikke med den gode Attest, Cappel sammen med Professor Kratzenstein i 1772 gav Müllers Porcellæn (s. ovfr. S. 184), og sikkert er det, at Sagen i sit videre Forløb ikke giver Oplysning om nogen særlig Forbindelse mellem Cappel og Clar. Men selvfølgelig kjendte Cappel sin Kollega i Rendsborg. Ti ligesom han og Professor Kratzenstein efter Opfordring havde udtalt sig om Müllers Porcellæn, saaledes havde han, ogsaa sammen med Kratzenstein, til forskjellige Tider udtalt sig om indsendte keramiske Frembringelser fra Clar, der som virksom Experimentator ogsaa i lang Tid havde haft Opmærksomheden henvendt paa Porcellæn, og altsaa ikke her gik Cappels Ærinder.

Christian Friederich Gottlob Clar¹, der var født 1725 i Neder Lausitz, kom 1748 som Provisor til Garnisonsapoteket i Rendsborg, hvor han 1760 selv blev Garnisonsapoteker, samtidig med at ægtede sin Forgængers yngste Datter. Han nøjedes imidlertid ikke med sit Apotek. 1768 fik han Ret til at drive en Likørfabrik, 1769 arbejdede han paa at lave Salmiak, og allerede 1765 havde han anlagt en Fajancefabrik, som han i 1771 forandrede til en Stentøjfabrik, hvis Tilvirkninger vakte ikke ringe Opsigt. Hoffet bestilte 1772 sex Servicer hos ham, og Landhusholdningsselskabet gav ham 1773 sin store Guldmedalje. Hermed slog han sig imidlertid ikke til Ro; det var hans Maal at naa videre, at naa til Porcellænet, saaledes som det allerede 1771 bevidnes af Fabrikintendanten for Hertugdømmerne Baron A. G. von Adriani. I et Brev fra dette Aar fortæller Baronen om et

¹) Det vil ses, at jeg nu kjender mere til Clar, end da jeg i 1889 skrev om ham i Dansk biografisk Lexikon III.

Besøg i Clars Laboratorium, og om hvorledes Clar haabede, at det vilde lykkes ham at fremstille „das völlig durchsichtige.“ Han sad herefter inde med Betingelser for at kunne have konkurreret med Müller, men som Omstændighederne vare, kunde han kun være glad over, at Porcellænsfabrikens Direktion af naturlig Forsigtighed sendte Müllers Brev af 26. Januar 1776 videre til Kommercekollegiet, ti det attesterede paa den bedste Maade hans Forsøgs Godhed. Og saa blev Resultatet, at Staten strax ydede Clar en samlet Sum paa 2000 Rd. og, saa længe han drev sin Stentøjsfabrik, en aarlig Præmie paa 200 Rd., men saa skulde han ogsaa afgive en edelig Forsikring, hvorved han forpligtede sig til ikke fremtidig at gjøre Porcellæn og til ikke at meddele Nogensomhelst Noget om sin Opfindelse, af hvilken han forøvrigt skulde overgive en forsegleet Beskrivelse til Magistraten i Rendsborg. Heldet vilde imidlertid ikke følge Clar. 1785 gik han fallit, hans Fabrik kom paa andre Hænder. Men da han i 1787 udfinder en ny Stentøjsmasse, som Kratzenstein og Müller give det bedste Skudsmaal, bliver han Medarbejder ved den Fabrik, han selv tidligere havde ejet. Det var dog kun en ringe Stilling, han her fik, og da han dør den 4. Juli 1798, er hans Bo insolvent.¹⁾

Det er aabenbart, at der kunde have truet en Fare fra Clars Side, hvis Porcellænsfabriken ikke havde haft sit Monopol. Men ham beskæftiger Müller sig mindre med i sit Brev. Det er Cappel, han er fuld af Vrede imod, hvad der, selv om denne har været noget nærgaaende i at efterspore Müllers Opfindelser, ser mindre godt ud. Men Müller var en kolerisk Mand, der vel har været lige saa rap i Munden, som han var hurtig til Pen-
nen, og en Mand, der ikke satte sin egen Betydning og sin egen Myndighed lavt.

Han kom derfor ikke godt ud af det med nogle „Fabrikan-

¹⁾ Om Clar se bl. A.: Kom. Koll. tyske Journ. 1769 Nr. 305, 1772 Nr. 250,261; do. tyske Privil. Prot. 1766—71 S. 211; do. tyske Forestill. Prot. 1776 Nr. XI; 1784—86 Nr. XXXII; 1786—91, S. 117 flg., 250 flg.; do. danske Journ. 1776 Nr. 60; do. Industrifagets Journ. B., 1798 Nr. 494; do. Pakkesager 606 Nr. 1; 632 Nr. 28; Adresseavisen 19. Okt. 1772; Ldhusholdn's. Selsk. Skr. III, 1790, S. VIII, XIII.

ter“, som den danske Legationssekretær i Dresden Aug. Hennings i Sommeren 1776 havde skaffet Fabriken fra Meissen. De kom hertil med store Tanker om den Rolle, de skulde spille ved den unge danske Fabrik, og vare ikke villige til at rette sig efter Müllers Anordninger. Men saa fandt de en Dag i Januar 1777 Fabrikens Port lukket, hvad der vakte stor Bevægelse. Hennings, der nu var i Kjøbenhavn, tog sig ivrig af de betrængte Sachsere. Sagen blev af Direktionen henvist til Politimesterens Undersøgelse, og i Forhørsudskriften findes en for Müller karakteristisk Skrivelse af 24. Januar, hvori han bruger stærke Ord mod de sachsiske Arbejdere. „De veed Intet, uden hvad som kan ventes hos en god Drejersvend og Malersvend,“ og de ere Fabriken til „største Skade,“ da de desuagtet ville spille Herre og tilmed ere „de største Køtere af Tænkemaade.“ Müller sejrede i den hid-sige Kamp, og det skal her i Forbigaaende noteres, at han ved denne Lejlighed blev støttet af Modelmesteren A. C. Luplau fra Porcellænsfabriken i Fürstenberg, hvem han paa en Rejse i Sommeren 1776 selv havde kontraheret med, og til hvis Løn han i de første to Aar selv bidrog. Han kalder ham en Mand, „der saavel i honnet Tænkemaade som grundige Indsigter er en Contrast mod de ommeldte Sachsere.“ Som vi nedenfor skulle se, blev dog heller ikke disse venlige Følelser hos ham af Varighed.

Müller sled i det. Han lavede Masse og tilberedte Farver, han skaffede som nævnt Fabriken en dygtig Modellerer, og han brændte, men desuagtet trak det ud med, at Fabriken kunde aabne et Udsalg. Der var mange Vanskeligheder at overvinde, og Direktionen saa snart, at Aktiekapitalen kun forsløg saare lidt. Den maatte skaffe Penge og atter Penge, hvad der var højt besværligt, og i 1779 vidste den ikke bedre end at tilbyde Kongen Fabriken, da „Hensigten fornemmeligen i Førstningen maatte sigte mere til Værkets sande Flor end til en utidig Vindelyst.“ Og saa skete det virkelig, at Kongen ved en Resolution af 21. April 1779 overtog Fabriken med hele dens Gjæld.¹⁾ De 19 Aktier hver paa 1000 Rd. udbetaltes med 1200 Rd. Stykket.

¹⁾ Resolutionen er trykt i C. Nyrops Den danske Porcellænsfabrikations Tilbliven, 8.39.

En Følge af denne Forandring var det, at „Materialist“ Müller under 30. Juni 1779 fik kongelig Bestalling som Fabrikmester,¹⁾ og at en midlertidig Direktion, bestaaende af Konferensraad Holm og General Eickstedt, i Januar 1780 blev suppleret med Gehejmerraad J. G. Moltke og Statssekretær Guldberg. Fabriken var jo en Anstalt, der skulde kaste Glans over Danmark. Men i Virkeligheden forandredes der Intet i de hidtil værende Bestyrelsesforhold. Hans Majestæt gik ud fra, at Konferensraad Holm „som hidtil“ antog sig den daglige Omhu for Fabriken. Det var ham og Müller, Alt hvilede paa, og medens Holm som Udtryk for den kongelige Naade i Anledning af Ejerskiftet modtog Ringen *pro merito* og en Gulddaase besat med Diamanter, fik Müller en emaljeret Gulddaase, i hvilken der laa 1000 Rd., ikke at tale om at han, under 5. Februar 1780, udnævntes til „Inspektør“ ved den „kongelige“ Porcellænsfabrik med Titel af Justitsraad.²⁾ Men nu var man ogsaa kommen saa vidt, at Fabriken kunde aabne sit Udsalg. Det skete den 1. Marts 1780.

Det var en Begivenhed. Paa Kongens Fødselsdag den 29. Januar blev hans Tilladelse indhentet til Udsalgets Aabning, og nogle Dage efter besaa de kongelige Prinser „med megen Opmærksomhed“ Fabriken.³⁾ Datidens Presse beskæftigede sig paa sin Vis med Sagen, hvad der kulminerede i, at Adresseavisen for den 29. Februar og Aftenposten for den 3. Marts bragte et enslydende latinsk Digt, som det sidste Blad lidt senere meddelte i endog to forskjellige Oversættelser. Det var Holm og Müller, der hyldedes, og særlig Müller. Forfatteren opfordrer sine Medborgere til at rejse den fortjente Mand en Statue. I det Hele savnede Müller, som vi have set, ikke Paaskjønnelse. I et kort forinden udkommet Skrift *Venskabelige Breve. Skrevne af tvende Venner* fortæller den ene af Vennerne, Folkeskribenten Emanuel Balling om et Besøg, som han i August 1779 havde aflagt paa Fabriken, og han udbryder et Sted: „Hvilken Ære

¹⁾ Dske Kancelli, sjæll. aabne Breve 1779 Nr. 444.

²⁾ Danske Kancelli, sjæll. aabne Breve 1780 Nr. 70 og 71.

³⁾ Adresseavisen 1780 Nr. 17 (31. Januar), 22 (8. Februar) og 26 (15. Febr.)

gjør dette Værk Opfinderen! Jeg blev henrykt over de Ting, mit Øje saa. Kunde jeg formode saadanne Ting at fabrikeres i mit Fædreland og det af en dansk Mand.“

Men den største Ære, der bevistes ham, var dog, at hans gamle Velynder fra Myntgardejns-Tiden Gehejmerraad Luxdorph, der i November 1780 blev Præsident i Videnskabernes Selskab, omtrent strax foreslog ham til Medlem. Han blev det i Mødet den 8. December s. A.¹⁾ Det var en væsentlig Udmærkelse, der stillede ham, den praktiske Kemiker ved Siden af Universitetsprofessorerne C. G. Kratzenstein og M. Th. Brünnich, ved Siden af hans gamle Ven men senere Antagonist Apoteker J. D. Cappel og ved Siden af den Mand, der var hans væsentlige Overordnede, den tidligere Professor i Naturhistorie ved Sorø, Svampekjenderen Konferensraad Th. Holm. Müller var da ogsaa i denne Tid stadig bleven benyttet som Konsulent af Kommercekollegiet. 1775 gjaldt det den Nytte, Berlinerblaat og Kurlak kunde gjøre Malerkunsten, samt Forskjellen mellem tør og frisk Krap som Farvemiddel; 1776 erklærede han sig over Barketørvs Varmeevne i Forhold til almindelige Tørv; 1777 udtalte han sig om Kandidat N. Chr. Wiborgs Forsøg i Farvekunsten, og 1779 vurderede han Kashahbønnens Betydning for Farverierne.²⁾

Forøvrigt er der paa denne Tid at melde om flere i Müllers Liv indgribende vigtige Begivenheder. Hans Hustru var, som ovenfor nævnt, brystsvag, hvilket han selv siger, da han i Juli 1778 beder om Orlov for sammen med hende at foretage en Rekreatjonsrejse til Hamborg. For sit eget Vedkommende havde han „lidt en Del baade paa Sind og Legeme“ ved Arbejdet paa Fabriken, og hans Hustru „laborerede som bekjendt af en hektisk Svaghed.“ Rejsen hjalp imidlertid ikke hende. Hun døde den 5. Juni 1779, og strax efter fik han kongelig Bevilling til at hensidde i uskiftet Bo samt til eventuelt at skifte ved Samfrænder,³⁾ Noget, der forholdsvis hurtigt blev Brug for, da han

¹⁾ C. Molbech: Videnskabernes Selskabs Historie, S. 320, 525, 548, 555

²⁾ Kommercekoll. dske Journ. E., 1775, Nr. 537, 613; F., 1776, Nr. 53; H., 1777 Nr. 432; N., 1779, Nr. 1105.

³⁾ Danske Kancelli, sjæll. Registre 73. Fol. 526 b.

den 7. Januar 1780 indtraadte i andet Ægteskab med Konferensraad Holms Søster Anna Cathrine Holm, der forsaa vidt passende godt til ham, som hun ikke var helt ung længer. Hun var født den 20. Juni 1743 og gik altsaa i sit 37te Aar.¹⁾

Forud for Brylluppet blev det nødvendige Samfrændeskifte holdt. Den 3. December 1779 mødte i Müllers Bolig paa Amager-torv Kapellanen ved Helligaandskirken Hans Henrik Müller, der muligvis var hans Fætter, samt Inspektøren ved Vajsenhuset, Cand. theol. Christen Hee Wadum, muligvis en Slægtning af hans afdøde Hustru, og de opførte hans Aktiver til 19,000 Rd. (Gaarden paa Amager-torv sattes til 11,500 Rd., Varer i hans Materialistforretning og i Vajsenhusets Apotek til 5000 Rd., hans Indbo til 1500 Rd. og hans udestaaende Fordringer til 1000 Rd.), men samtidig satte de Passiverne til lige den samme Sum (Prioriteter i Gaarden 9000 Rd., Gjæld til Adskillige 8500 Rd., og Sikkerhed til Vajsenhuset 1500 Rd.). Der blev herefter Intet at udbetale til hans tre Sønner, af hvilke Johan Henrich Christian gik i sit 15de Aar, Joachim Dietrich i sit 14de og Frantz Henrich i sit 12te.²⁾ Forøvrigt er her at mærke, at Müller ikke længe beholdt Gaarden paa Amager-torv. I Berlingske Tidende for 15. Januar 1781 findes et Avertissement, hvorefter han „formedelst agtende Forandring“ er tilsinds at sælge sin „iboende“ Gaard, og allerede den 25. s. M. skjøder han den til Agent G. P. Wolff, Direktør ved General-Magasinet, for 13,000 Rd.³⁾

Salget er sikkert sket, fordi Müller trængte til Penge. Det ses i alt Fald af en Ansøgning af 7. Oktober 1782 fra ham til Kongen, at han følte sig trykket i pekuniær Henseende. Ved en altfor overdreven Patriotisme, skriver han, „har jeg mod min Sundhed opofret for meget af min Velfærd paa Porcellænsarbejdet.“ Han har ved det „indrentet“ en Slags Ære og Agt in Publico, men ingen forholdsmæssig Belønning for al den dermed

¹⁾ Personahist. Tidsskr., 2 R., II, S. 52.

²⁾ Skifter i Provinsarkivet ved Kjøbenhavn. — Kapellan H. H. Müller (f. 1733, † 1803) var Søn af Skrædermester Jørgen Müller; en af hans yngre Brødre Skrædermester Vilhelm Müller var Fader til den senere Biskop i Ribe Tage Christian Müller (s. Wiborg og Erslew).

³⁾ Kbhvns. Skjødeprot. 1779—1781 S. 756.

forbundne Sved og Møje, og det „uagtet Fabriken er bragt til den Fuldkommenhed under min Inspektion, at der næppe nogen andensteds haves Exempel paa en saa hastig Fremgang“. Foruden sit Apotek havde han sin Løn, 1000 Rd., i Fabrikens Tjeneste, hvorfor Mange betragtede hans Indkomster for betydelige, men da Vajsenhuset skulde have sin aarlige anselige Afgift og han paa Grund af sin Stilling ved Fabriken maatte holde Provisor, kunde han Intet lægge op. Han bad derfor om nu at maatte faa det Gagetillæg paa 500 Rd., som i sin Tid betingelsesvis var stillet ham i Udsigt, samt en Gratifikation paa 4000 Rd. som et Ækvivalent for, hvad han havde tilsat ved sine Porcellænsarbejder af sit Eget. Endelig bad han ogsaa om at faa allerhøjeste Ordre til at udarbejde en fuldstændig Afhandling om Porcellænets Fremstilling; det var nemlig stadig hans Ønske, at en af hans tre Sønner maatte sukkedere ham, og Afhandlingen skulde da efterlades til ham.

Müller havde, som man ser, mange Ønsker. Men han sad ogsaa, skriver han, med „nedslaget Sind“ i Betragtninger over sin egen og Fabrikens Forfatning. Ved en Fabriken overgaaet betydelig Ildsvaade — Skaden paa Bygninger vurderedes til 9660 Rd. — havde han faaet sin ene Arm af Led. Ja han havde været „nær at blive et Rov for Ilden“, da han uden at tænke paa sine „Pligter som Mand og Fader“ lykkelig havde reddet „en Del for Fabriken højst magtpaaliggende Maskiner og Indretninger“. Direktionen anbefalede ham til at faa den forøgede Gage, og fra 1783 oppebar han da 1000 Rd. af Fabrikens Kasse og 500 Rd. af de kongelige Finanser.

Men hermed var han endnu ikke kommen til Ende med sine Bestræbelser for at forbedre sin Økonomi. I 1785 opgav han Forpagtningen af Vajsenhus-Apoteket for at blive Apoteker paa Kristianshavn. Apoteket i lille Torvegade kom i det nævnte Aar til Avktion, og Müller blev højstbydende med 17,201 Rd. Under 27 September 1785 fik han Skjøde paa det og under 30 Juni 1786 kongelig Bestalling som Apoteker¹⁾. Han flyttede nu med sin Familie til Kristianshavn.

¹⁾ Kbhvns Skjødeprot. 1784—1786, S. 574; Danske Kancelli, sjæll. aabne Breve 1786 Nr. 538.

Paa Fabriken gik imidlertid Alt sin stadige, men ofte vanskelige Gang. Af Firemandsdirektionen havde han som altid kun at gjøre med sin Svoger, der forøvrigt fra 1781 ikke mere hed Holm men Holmskjold; under dette Navn var han nemlig bleven adlet. Og Dronning Juliane Maries Yndest, som han stadig bevarede, lod ham endda i 1784 stige til Gehejmeraad. Fra dette Aar staar han ogsaa som virkelig Enedirektør af Fabriken, idet saavel Guldberg som Eickstedt og Moltke afskedigedes¹⁾. Men det var ikke lutter Lyst at staa i Spidsen for Fabriken.

I 1780, da Udsalget aabnedes, skaffede det en Indtægt af 14,600 Rd. Hvad man den Gang kunde sælge var imidlertid efter Fabrikens eget Avertissement væsentlig Middelgoods, og samlede Spisestel kunde endnu ikke præsteres. Først fra 2 April 1781 skete der i begge disse Retninger Forandring²⁾, hvad der lod Indtægten stige, i 1782 endda til 26,796 Rd., men saa dalede den igjen. I 1788 indbragte Udsalget kun 17,632 Rd., i 1787 havde man troet det rigtigt at nedsætte Priserne³⁾, og Holmskjold skrev Brev paa Brev til Müller om, at Alt maatte drives med Sparsommelighed, at Udgifterne maatte bringes ned, at Driften maatte begrænses. Det var ubehageligt at faa disse Paalæg, men endnu ubehageligere at udføre dem. En Nedsættelse i Løn er aldrig kjærkommen, og Sagen førte til skarp Strid mellem Müller og Luplau, der for Formernes Vedkommende modsatte sig en Nedsættelse af Arbejdstaxten. Men som sædvanlig var Müller ivrig. Det kan bl. A. ses af en Skrivelse af 11 December 1788 fra ham til Direktionen. Han har „i en Tid af et Aar selv forskudt Fabriken 1700 Rd. rentefrit, som jeg dog selv baade kunde behøve og anvende i min egen Vej“, og hvad angaar nogle foretagne Afskedigelser, skriver han, da „har jeg ikke forbigaaet min egen Søn, der var ansat som Lærling ved Fabriken med 96 Rd. aarlig Gehalt“. Foreløbig synes dog Luplau at have sejret, men Sagen kom igjen, og 1791 hedder det i en Skrivelse fra Holmskjold, at hvis Formerne ikke god-

¹⁾ Kringelbach: Civile Direktioner under Enevælden, S. 24.

²⁾ Adresseavsen 1780 Nr. 17; 1781 Nr. 48.

³⁾ Adresseavisen 1787 Nr. 69.

villig vilde gaa ind paa en Afkortning, maatte de iblandt dem, som vare de kostbareste, afskediges.

Der forestod imidlertid endnu ubehageligere Dage, og Gehejmerraad Holmskjolds Død den 15 September 1793 dannede Indledningen til dem. Selvfølgelig havde en saa stor Mand ført Hus; han døde paa sit herskabelige Landsted Aldershvile i Bagsværd, og paa Postgaarden havde han en Lejlighed paa ikke mindre end 19 Værelser ikke at tale om Staldrum til sex Heste¹⁾. Men der kom underlige Ting frem i hans Bo. Sit Ordenskors — han var bleven hvid Ridder i 1781 — havde han sammen med to Guldure og en Brillantring kort før sin Død ladet pantsætte hos Jøden Amsel Wallich for i Alt 370 Rd., og Porcellænsfabrikens Obligationsbeholdning, som han havde taget til sig, og af hvilken han i nogle Aar havde svaret Renter, var ikke tilstede. Fabriken maatte i det Hele indsende en Fordring i Boet paa næsten 10,000 Rd. Obligationerne androg 6320 Rd., og hertil kom Sygekassens Formue paa 3050 Rd., som han havde modtaget til Anbringelse i sikre Effekter, ikke at tale om 500 Rd. af Fabrikens „løbende Kassebeholdning“ samt en mindre Sum for kjøbt Porcellæn. Det var kun en daarlig Trøst, at det ikke gik Enkedronningen bedre end Fabriken, ti Tabet blev anseligt. Det var væsentlig kun Sygekassens Penge, der bleve udbetalte efter det vanskelige Bos Slutning i 1801; Resten blev staaende som en tom Fordring og afskrevet først paa Fabrikens Regnskab for 1811. Det var Müller, der paa Fabrikens Vegne maatte optræde i Svogereens Bo og procedere med det lige til Højesteret. Det har næppe været hyggeligt, men det stod i god Overensstemmelse med saa meget Andet vedrørende Holmskjolds Efterladenskaber. Strax efter hans Død blev der en Nat, hed det, bortført mange Kostbarheder fra Aldershvile til en Gaard i Frederiksdal, som ejedes af en Major von Steuben, hvem Gehejmerraadinden „hemmelig saa efter“²⁾.

Det er herefter naturligt, at Regeringen ønskede Klarhed i Fabrikens Forhold. Allerede faa Dage efter Holmskjolds Død

¹⁾ Vilh. Bergsøe: De forbistrede Dreng, s. 38.

²⁾ Skifter i Provinsarkivet ved Kbhvn.; Personalthist. Tidsskr., 3 R., V, S. 55.; Tidsskr. f. Kunstind. 1 93, S. 109.

nedsattes en Kommission bestaaende af Finansminister Greve Ernst Schimmelmann og Kancellipræsident Chr. Brandt, og til denne Kommission afgiver Müller under 5 Oktober s. A. en længere Beretning. Fabriken var voxet op til en ganske stor Anstalt. Den havde 128 Arbejdere, hvorimellem kun 3 Lærlinge, det oprindelige store Lærlingehold var opgivet, og den havde til Begyndelsen af 1793 fabrikeret for 600,145 Rd. Porcellæn, hvoraf der dog kun var solgt for 278,714 Rd., saaledes at Magasinerne gjemte en Beholdning til Værdi af 321,431 Rd. Resultatet af Kommissionens Overvejelser kom i en kongelig Resolution af 30 Juli 1794, der fastslog, at Generalpostamtet skulde fungere som Direktion for Fabriken; Holmskjold havde været dets Chef, dets Personale var derfor kjendt med Fabrikens Sager, og den nødvendige aarlige Understøttelse til Fabriken udbetaltes af Postkassen. Under Direktionen skulde der staa en Administration, bestaaende af to Administratorer, en kunstforstandig (d. v. s. teknisk) og en økonomisk; Justitsraad Müller blev selvfølgelig den kunstforstandige og Sekretær i tysk Kancelli Peter Grønland den økonomiske, men medens Müller beholdt sin tidligere Gage, tillagdes der Grønland kun 500 Rd., saa Müllers Gage maa betragtes som særlig rundelig. Endelig udtaltes det i Resolutionen, at der maatte stræbes hen til, at den aarlige Produktion kom til at balancere med Salget, Oplaget maatte ikke formeres.

Der er ingen Tvivl om, at Müller nu kom til at føle, at han ikke længere var Eneinspektør. Der kom intet rigtigt Samarbejde i Stand imellem ham og den 30 Aar yngre, tyskskrivende Sekretær Grønland, der en Gang i 1796 ikke undlader at gjøre Direktionen opmærksom paa, at Müller ikke vil betragte Administrationen som en Helhed, men ganske imod Instruxen mener, at hver Administrator staar selvstændig i sit Fag. Hvad der imidlertid særlig greb ind i Forholdene, var den sørgelige Begivenhed, at den Søn, Müller havde tænkt sig som sin Efterfølger, nemlig den yngste af dem, Frants Henrich, kort før var afgaaet ved Døden, vistnok sidst i af Februar 1794¹⁾. Faderen

¹⁾ Efter Vor Frel-ers Kirke-Ligprotokol blev han begravet den 4 Maris 1794.

havde „med betydelige Omkostninger holdt ham henved fem Aar paa fremmede Steder, for at han kunde lægge sig efter Porcellænmageriet og andre derhen hørende Videnskaber“. Saa var han lykkelig kommen hjem igjen, men faa Maaneder efter Hjemkomsten døde han. Der siges ikke hvoraf, men da Moderen var død af Brystsyge, kan han fra hende have modtaget en sørgelig Arv, der nu i hans 27de Aar bragte ham Døden. Men ligegyldigt om Dødsårsagen har været denne eller en anden, for Müller maa Sønnens Død have været et haardt Slag, og det saa meget mere som den bragte stærk Uro i Forholdene paa Fabriken. Det er, som om det Müllerske Styre ved den unge, haabefulde Mands Død mistede et Udenværk.

Under 10 Januar 1795 skriver Modelmester Luplau til Direktionen, om han ikke under de forhaandenværende Omstændigheder kunde forvente at blive Müller adjungeret for senere at blive hans Efterfølger. Men en saadan Tanke kunde Müller umuligt gaa ind paa. Han erklærer sig den 20 Januar imod Luplau, og skulde dennes Ønske dog blive efterkommet, haaber han „at blive lettet nu i min høje Alder for det daglige Opsyn ved Fabriken og alene forpligtet til at gaa tilhaande med Raad og Vejledning“. Skulde Nogen designeres til hans Efterfølger, maatte det efter hans Mening snarere være Laboranten J. K. Blyt. Og det er, som om denne har erfaret Noget herom, ti i en Skrivelse af 22 Januar henvender han sig nu ogsaa til Direktionen. Grønland er imidlertid afgjort for Luplau, og nu brister Müllers Taalmodighed. Han skriver igjen imod Luplau baade den 28 og 29 Januar, og i den første af disse Skrivelser udtaler han sig desuden om sit personlige Forhold til Sagen i følgende flammende Ord: „Endelig maa jeg ved denne Lejlighed bringe en Sag i Erindring som noget, jeg skylder min egen Ære og Sinds Rolighed, at jeg som ældst Administrator ved den kongelige Porcellænsfabrik ikke uden Krænkelse har i de senere Tider oplevet en Hoben Ubehageligheder, der synes at tilkjendegive en Slags Mistillid til min Bestyrelse, hvoriblandt og den, at der arbejdes paa at faa mig Folk satte ved Siden, som jeg er overbevist ikke i mindste Maade besidde de dertil fornødne enten

chemiske eller physiske Kundskaber eller i andre Maader kan anses qualificerede til et saadant Embede. En saare liden Opmuntring eller Belønning for en Mand, der har opofret 30 Aar af sin Levetid og tilsat en Kapital af 5000 Rd. for at indrette og befordre en Fabrik i sit Fædreland, der er maaske den eneste i sit Slags, som i saa faa Aar er bragt til en upaaklagelig Fuldkommenhed. Skulde det altsaa allernaadigst behage Hans kongelige Majestæt . . . at sætte mig en Person ved Siden, som jeg umulig kan værdige min Tillid og Fortrolighed eller have Ære af at staa i Classe med, haaber jeg tillige allerunderdanigst, at Hans Majestæt er saa naadig at entledige mig fra mit Administrations Embede ved den kongelige Porcellænsfabrik, da jeg udendes kan behøve en rolig Alderdom efter 49 Aars anholdende, trættende og med utallige Ubehageligheder ledsaget Arbejde, hvoraf mit Fædreland sandelig har draget den største Nytte“.

Det er, som man ser, en hidsig Kamp, der her udfægtes. Det turde imidlertid være et Spørgsmaal, om denne Kamp ikke nok saa meget staar mellem Müller og Grønland som mellem Müller og Luplau. Under 28 Februar 1795 udtaler Sekretær Grønland sig i en udførlig Erklæring til Direktionen, og af den kan det ses, hvor stærkt de to Mænd divergerede. Grønland bliver Dag for Dag mere overbevist om, at Porcellænsfabriken skylder Justitsraad Müller meget mindre end Luplau; det er dennes Masse, Glasur og Ovne, der arbejdes med, dennes Mufler, Model- og Drejemaskine, der bruges; Müller havde kun foretaget mindre Forandringer ved samtlige disse Ting. Og det synes virkelig, som om Grønland tror paa, hvad han saaledes skriver. Han smiler af Müllers „Selbstzufriedenheit und Ruhmräthigkeit“, der lader ham sætte den danske Fabrik mindst ved Siden af de bedste udenlandske, medens en Fjerdedel, ofte en Tredjedel, ja enkelte Gange Halvdelen af hvad der kommer ud af dens Ovne er Udskud og Vrag. Til en aarlig Produktion af 30,000 Rd.'s Værdi, hvoraf der kun sælges for c. 25,000 Rd., faar den et Tilskud af 16,000 Rd. eller, naar man vil regne lavt, 14,500 Rd., hvad der for længe siden burde have bragt dens Bestyrere til at rødme dybt. Men Müller betragtede det tværtimod som noget

Selvfølgelig, at den skulde have de 8000 Rd., den aarlig oppebar af Postkassen, og at der ikke skulde beregnes den Rente af de Kapitaler, den efterhaanden havde forbrugt, ja han mente endog, at Fabriken ikke blev støttet tilstrækkeligt.

Müller og Grønland saa helt forskjelligt paa deres Virksomhed, de mødtes næppe paa et eneste Punkt, og det er selvfølgelig umuligt at sige, hvorledes Konflikten med Hensyn til en adjungeret Administrator under disse Omstændigheder vilde være bleven løst, hvis ikke — helt uventet — Modelmester Luplau var bleven syg og i September var afgaaet ved Døden¹⁾. Herefter skulde man have troet, at Laborant Blyts Udsigt til at komme i Betragtning vilde have taget hurtig Væxt. Men det viste sig nu, at det kun var som Modvægt mod Luplau, at Müller havde fremhævet ham. I Virkeligheden rangerede han ikke højere for denne end Luplau. Ingen af dem hørte til de Personer, som han mente at „have Ære af at staa i Klasse med“. I December s. A. bringer Müller den 26aarige Kemiker, Professor og Apoteker Ludvig Manthey i Forslag, og den 26 Januar 1796 udnævnes denne til adjungeret og sukkederende kunstforstandig Administrator ved Fabriken.

Men hvem der nu blev fortørnet, var Laborant Blyt, og Forholdene udviklede sig hurtigt saaledes, at han søgte og fik sin Afsked. Han vægrede sig ved længere at tilberede den blaa Farve, „saaledes som den har været brugt i Fabriken nu i halvtredje Aar“, idet han gjorde gjældende, at dens Tilberedning var hans egen „og ingen Andens Komposition“. Men nu blev han i Müllers Erklæringer til en uvidende Charlatan og en sort Sjæl, „et slet Menneske, som beherskes af Misundelse og Egen nytte“. Og hvor højt Müller nu samtidig satte Manthey, kan ses af den samme Erklæring, hvorfra dette Citat er taget. Den slutter saaledes: „Imidlertid er jeg den høje Direktion meget forbunden, fordi man har værdiget at understøtte mit allerunderdanigste Forslag paa Hr. Prof. Manthey baade som min Adjunkt i Tiden og min Sukcessor efter Tiden, en Mand, hvis ædle, ret-

¹⁾ Efter Frederikskirkens Ligprotokol blev han begravet den 2 Oktober 1795; han var 53 Aar gammel.

skafne og føjelige Gemyts Beskaffenhed, hvis lykkelige Fatteevne og øvede Dømmekraft og hvis modne Indsigter i det kemiske Studium og alle øvrige Videnskaber, som vedkommer det nye Fag, hvormed han nu agter at sysselsætte sig, giver mig det sikre Haab, at jeg med Glæde kan gjøre fælles Sag med ham til Porcellænarbejdets heldige Udvidelse, at jeg i hans Skjød som den bedste Jordsmon sikker kan omplante de Spirer af mine møjsommelig gjorte Opdagelser og indsamlede Erfaringer i mit saa meget yndede Porcellæns-mageri uden at frygte, at de dér enten skal kvæles eller opvoxne som Torne til min daglige Græmmelse eller som ny Anledning til idelige Fornærmelser og Forhaanelser, og endelig at jeg i hans Arme og til hans trofaste Om-sorg ved mine Dages Ende ubekymret kan overlevere mit kjæreste og saa ofte af Avinds og Misundelsens Pile forfulgte Foster, hvis Opdragelse under idelige afvexlende Skikkelser og moderniserede Forskrifter har kostet mig flere vaagne Nætter og graa Haar end alle mine øvrige Velfærds-Anliggender, aldeles forsikret om at han ikke af Mangel paa Pleje og Tilsyn vil lade det vantrives og forkomme, saa vidt det er ham muligt. Og naar Opfyldelsen af disse mine behagelige Fornærmelser maa blive Resultatet af det Venskab og Bekjendtskab, jeg ved Forsynets Bestyrelse, skjøndt sildig, har indgaaet med denne værdige unge Mand, har jeg billig Aarsag at sige, at denne Handel kommer af Herren“.

Der er en Jubel og Glæde heri, som næsten virker smittende, men — derfor tænkte Müller dog ikke paa at trække sig tilbage, kun i Sommeren 1799 er han tre Uger „i Holsten og paa Grænserne deraf“ for at besøge sin Slægt, som han ikke havde set i 25 Aar. Det maa være de Søkendebørn i Lübeck, som ere omtalte ovfr. S. 172. Men her i Kjøbenhavn havde han sikkert ogsaa baade Slægt og Venner. Det berettes saaledes, at han ved Kjøbenhavns Brand i Juni 1795 var til væsentlig Hjælp for en Ven, Sekretær ved General-Kirkeinspektionskollegiet Justitsraad A. P. Bartholin (f. 1724, † 1798), der boede i Badstustræde¹⁾.

¹⁾ Personalhist. Tidsskr. 2 R. II, S. 183.

Müller har ogsaa kjendt Noget til Professor Mantheys Fader, Præsten ved Petrikirke, der ligesom Sønnen hed Ludvig Manthey (f. 1735, † 1813), han var en Tid Kollega med ham i Bestyrelsen for Understøttelsesselskabet Borgervennen.

Dette Selskab blev 1788 stiftet af Kjøbmand Abraham Hviid, og Müller valgtes strax ind i dets foreløbige Bestyrelse ligesom kort efter i den endelig valgte Bestyrelse. Sammen med fire andre af Direktionens Medlemmer, Kirurg ved almindeligt Hospital N. Jacobsen, Marinekaptajn J. H. Lützow, Pastor Ludv. Manthey og Inspektør ved almindeligt Hospital J. B. Matzen protesterede han i Adresseavisen for den 29. Oktober 1790 mod et formentligt Overgreb af Selskabets Formand Agent H. C. Meinig, hvad der førte til en ganske livlig Polemik, af hvilken dog her kun skal fremdrages en Ytring af Meinig om Müller. „Da jeg blev Formand“, skriver Agenten, „vilde man endelig paabyrde mig Hovedkassen, til hvis Imodtagelse jeg ved de indstændigste Bønner formaaede Hr. Justitsraad Müller“, og skjøndt de to Mænd nu vare Modstandere, staar Müller dog stadig for Meinig som „en meget ordentlig og i Regnskabssager omhyggelig Mand.“ Det var et formelt Punkt, der tvistedes om, men Tvisten har næppe været velset, ti ved en Generalforsamling i Februar 1791 valgtes der en helt ny Bestyrelse. Den 14. Marts s. A. afleverede Müller sin Kasse, 467 Rd. i Obligationer og Penge samt 730 Kvitteringer.¹⁾

Müller har været en i københavnske Kredse godt bekjendt Mand. Efter Opfordring af General-Toldkamret fremstillede han en forbedret Brændevinsprøver, hvorom han i Marts 1784 læste en Afhandling i Videnskabernes Selskab,²⁾ og Kommercekollegiet vedblev stadig at raadspørge ham, dog nu med længere Mellemrum. 1787 drejede det sig om nogle af en Svensker opfundne Smeltedigler af ny Konstruktion, og 1795 gjaldt det noget af Kommerceraad Nordberg tyrkisk-rødt farvet Bomuldsgarn.³⁾ Ja

¹⁾ Borgervennen III, 1791. S. 132, 134, 135, 138, 234, 258, 289; Borgervennen, et Festskrift, 1888

²⁾ Vidsk. Selsk. Skr. Ny Saml., III, 1788, S. 203; L. V. Scheel: Brændevinsbrændingen i Danm., S. 74 flg.

³⁾ Kommercekoll. dske Journ. C.C., 1787, Nr. 255; RR., 1795 Nr. 18.

private Industridrivende tyede til ham. Da Urtekræmmer Johan Casse 1790 ønskede at anlægge en Pibefabrik efter hollandsk Mønster, var Müller hans Raadgiver,¹⁾ og Dr. med. R. Frankenau offentliggjør i 1801 en Artikel om en Blegeanstalt paa Vesterbro, hvori han bl. A. oplyser, at den er indrettet under Opsyn af „Danmarks duelige Justitsraad Müller.“²⁾

Man saa op til ham som den, der havde oprettet den kongelige Porcellænsfabrik, en Anstalt, der, om den end ikke indbragte Landet Penge, kastede Glans over det. Den blev omtalt med Ros af flere end een Fremmed, der ved samme Lejlighed omtalte og roste Müller.³⁾

Justitsraaden og Fabriken vare som sammenvoxede, og forsaavidt skulde man have troet, at dette Forhold længe kunde være vedblevet, saa meget mere som han fra 1795 helt kunde ofre sig for Fabriken. I det nævnte Aar solgte han, og det med god Avance, sit Apotek paa Kristianshavn. Ti Aar før havde han købt det for 17,200 Rd., nu betaltes det ham med 30,000 Rd.⁴⁾ Han fik baade Tid og Penge til sin Raadighed, hvorfor han ogsaa nu købte et Sted paa Vesterbro, nærmest vel et Landsted, ved Siden af Christianis Institut. Men heller ikke det beholdt han længe. I September 1799 solgte han det for 10,450 Rd. til Etatsraad Ove Malling, hvorefter han flyttede ind paa Gammel-torv. Han boede altsaa nu forholdsvis nær ved Fabriken, hvor han havde sin eneste Beskæftigelse, men hans Helbred omtales paa denne Tid som mindre paalidelig, og saa skete det da, at Professor Manthey i Aaret 1800 sendtes paa en Udenlandsrejse for at studere forskjellige af Evropas Porcellænsfabriker. Fra den kom han hjem Aaret efter, og saa indløb der under 24. Oktober 1801 en Direktionsskrivelse til Administrationen, hvorefter Hans

¹⁾ Kommercekoll. dske Journ. LL., 1791 Nr. 28.

²⁾ Iris og Hebe, 1801, III, S. 82—85.

³⁾ Voyage de deux Français en Allemagne, Danemark, Suède, Russie et Pologne, fait en 1790—92, I, Paris, 1796, S. 295—304; F. W. B. v. Ramdohr: Studien zur Kenntniss der schönen Natur etc. auf einer Reise nach Dänemark, I, Hannover, 1792, S. 182—185.

⁴⁾ Kbhvns. Skjødebog 1795—96, S. 507.

⁵⁾ Kbhvns. Skjødebog 1799—1800, S. 337.

Majestæt ved en allernaadigst mundtlig Resolution havde ladet Generalpostamtet tilkjendegive, „at Allerhøjstamme i Betragtning af Justitsraad og Administrator Müllers Fortjeneste af den danske Porcellænsfabrik og den Nytte, han ved samme har stiftet, saa og i Betragtning af hans tiltagende Alder vil fritage ham for de med Fabrikens daglige Administration forbundne Besværligheder, men da Hans Majestæt tillige vil, at bemeldte Justitsraad Müllers Erfarenhed og Raad fremdeles skulde kunne vorde nyttige for Fabriken, saa har Hans Majestæt allernaadigst udnævnt ham til Meddirektør for samme med Bibeholdenhed af hans hidtil nydte Gage og Indkomster.“ Endelig udnævner Resolutionen endnu Professor Manthey til kunstforstandig Administrator istedenfor Müller.

Det kunde have sin Interesse at have kjendt lidt nærmere til denne Skrivelses Historie. Men der er nu først det Mærkelige, at den grunder sig paa en mundtlig Resolution, til hvilken der altsaa ikke kan paavises nogen foregaaende skriftlig Forestilling; dernæst er der den Ejendommelighed, at der ikke i Resolutionen nævnes nogen Ansøgning fra Müller om Afsked, og endelig kontrabalanceres den Afsked, han faar, derved at han gjøres til Meddirektør ved Siden af Generalpostamtet med Tilsagn om at beholde sin fulde Gage. Til Forklaring kan man tænke sig, at Manthey, hjemkommen fra sin store Rejse, har gjort et saa stærkt Indtryk ved at have medbragt nyt Syn paa forskjellige Forhold, at Direktionen har ment, at disse Erfaringer burde frugtbargjøres, at med andre Ord Øjeblikket til at gjøre en Forandring i Porcellænsfabrikens „kunstforstandige“ Ledelse efter dens Mening var kommet. Men paa den anden Side skulde den højtfortjente Justitsraad Müller behandles paa den hensynsfuldeste Maade, og saa kom der da en direkte kongelig Udtalelse, der i naadige Udtryk gjorde ham til Meddirektør og lod ham beholde sin fulde Gage.

Müller har trods Alt, hvad der var sket, indtaget en saare fast Stilling. Det er nemlig noget i høj Grad Ejendommeligt at give en Direktion som her Postdirektionen en Meddirektør, selv om det er paa et begrænset Omraade, og det viser en mærkelig

Hensyntagen at lade den saaledes paany Ansatte beholde sin fulde Gage, og det endda en Gage, over hvilken der allerede tidligere var disponeret. Da Grønland i sin Tid erklærede sig over Spørgsmaalet angaaende Mantheys Stilling som adjungeret og sukkederende kunstforstandig Administrator, henledte han Direktionens Opmærksomhed paa den Ulighed, der fandt Sted derved, at han selv kun havde 500 Rd. i aarlig Gage, medens Müller havde 1000 Rd. af Fabriken og 500 af den kongelige Finanskasse, og til denne Udtalelse blev der taget Hensyn. Den kongelige Resolution af 27. Januar 1796, der slog Mantheys Ansættelse fast, stillede denne i Udsigt, at han efter Müllers Afgang skulde faa 750 Rd. af Fabrikens Kasse og 250 Rd. af Finanserne, medens Grønland som Tillæg skulde faa de resterende 250 Rd. af Fabrikens Kasse. Og nu sloges der en tyk Streg over disse Løfter. Müller beholdt sine 1500 Rd., Grønland fik intet Tillæg, og Direktionen maatte træde i særlig Forhandling med Finansdepartementet for at skaffe Manthey 600 Rd. aarligt af Finanskassen.

Det var med fuld Honnør, at Müller traadte tilbage som Administrator, men som „Meddirektør“ var hans Myndighed selvfølgelig væsentlig formindsket. Han underskriver selvsyvende Direktionens Skrivelser, og er altsaa selvsyvende tilstede i Generalpostamtets Direktionsmøder. Men nu og da stilles der ham dog ogsaa særlige Opgaver. 1802 træder han saaledes sammen med Administratorerne til Overvejelse af, hvorledes de fra 1795 afholdte Udskuds-Avktioner, der hidtil havde fundet Sted udenfor Fabriken, herefter kunde finde Sted i dens Lokaler. Og særlig Interesse samler sig om en Erklæring, som han i 1803 afgav over en af Manthey foreslaaet ny Hestemølle til Beredelse af Porcellænsmasse. Den viser nemlig, at den nu næsten 71aarige Mand stadig førte en hurtig og meget skarp Pen. Hans tidligere Manthey-Beundring var forsvunden. Som vi nedenfor skulle se, var han misfornøjet med, at denne fra Udlandet havde medbragt Planer til Forandringer i Fabriken. Fabriken var, som den skulde og burde være, og derfor kunde han ikke give den projekterede Mølle sit Bifald. Den var efter hans Mening ikke ny, han vil

have kjendt den i 40 Aar, og saa tror han endda at kunne sige, at der i Mantheys Forslag findes „dels utidige, dels urigtige Omstændigheder.“

Overfor disse Udtalelser mente Manthey ikke at kunne forblive tavs. Han siger først beskedent, at han tidligere ved en lignende Lejlighed havde erklæret, at det var upassende, om han disputerede med Justitsraad Müller, men saaledes kunde det ikke vedblive. Forslaget var, hvad Direktionen kunde forvisse sig om, udarbejdet med Sagkundskab, Eftertanke og Overlæg. Han maatte derfor holde paa det, og det lyder ganske skarpt, naar han derpaa siger: „Ifald Møllen ej svarede til Hensigten, vilde jeg anse mig for uværdig til at beklæde den mig af Hans Majestæt betroede Post.“ Og Møllen blev da ogsaa opført, ligesom en ny Ovn, som Manthey foreslog i 1805. Den 5. Januar 1807 Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Aften sattes der første Gang Fyr paa den.

Müllers Indflydelse synes herefter at være i Aftagende, og det endskjøndt han i November 1803 havde sendt Direktionen en „Anvisning til det danske Porcellæns Fabrikation“ med Tegninger samt en særlig til Manthey bestemt Vejledning. Det er i dette Forhold ogsaa uden Betydning, at han den 28. Januar 1809 blev Ridder af Dannebrog, ti Manthey, der 1804 var bleven Medlem af Videnskabernes Selskab og 1807 havde faaet Titel som Justitsraad, blev Ridder af Dannebrog den samme Dag.¹⁾ Og sikkert er det, at fra 1807 findes hans Navn kun sjældnere under Direktionens Skrivelser. Hertil kan der dog ogsaa søges en Grund i hans sikkert vaklende Helbred, der foranlediger, at han i 1810 eller 1811 flytter fra Kjøbenhavn til Hillerød. Men nu viser det sig forøvrigt, at Direktionen flere Gange trænger til ham. I Oktober 1811 tilskriver den ham om „behageligen“ at komme tilstede i et Møde, hvis hans Helbred „nogenlunde“ maatte tillade det. Sagen var nemlig, at Manthey, der Aaret før ved Grønlands Afgang²⁾ var bleven Eneadministrator, ønskede at

¹⁾ P. Brock: Rosenborg III, S. 18.

²⁾ Peter Grønland, der 1801 var bleven Justitsraad og 1803 Medlem af Statskammeradministrationen, dør først den 30. December 1825, 63 Aar gammel. Dødsdagen er velvillig meddelt af Hr. Overretssagfører V. Richter.

trække sig tilbage fra Porcellænsfabriken, som han efter ti Aars Arbejde ved den var træt af, medens Müller trods Alt endnu omfattede den med levende Interesse.

Müller kom sikkert tilstede, thi Sagen maa have været vanskelig, saaledes som det ses af den kongelige Resolution af 13. November 1811, der først entlediger Manthey fra 31. Marts 1812. Der var nemlig Ingen, der strax kunde tiltræde Pladsen. Manthey havde foreslaaet Løveapotekets Ejer, Apoteker Marx Boye, som ogsaa designeres, men han skal, før han endelig udnævnes, søge tilstrækkelig Undervisning hos Manthey og Müller, og Resolutionen tilsiger endelig Müller 30 Rd. for hver Rejse, han i den Anledning foretager fra Hillerød til Kjøbenhavn. Rejsernes Antal blev fem, og i April 1812 ansættes saa Boye som Eneadministrator med samme Gage, som Manthey havde haft som saadan, nemlig 600 Rd. af Finanserne og 300 Rd. af Fabriken Kasse; efter Müllers Død skulde han have 1000 Rd. af Fabriken, men til Opfyldelsen heraf var der endnu en god Stund.

Det var en trist Tid for Porcellænsfabriken. Manthey havde allerede mærket det, da Kjøbenhavns Bombardement i 1807 haardt medtog Fabriken, og efter Bombardementet kom Krigen. I 1810 maatte Virksomheden en Tid helt standse. Det var stadig vanskeligt at skaffe ikke alene de fornødne Raastoffer men ogsaa Brændsel. I den Anledning tyede man til Müllers Raad med Hensyn til nogle Forsøg med Tørv (1812—13), og den gamle Mand indlod sig yderligere paa Forsøg med en langsom Afkøling af det færdigbrændte Gods (1813). Ingen af hans Forsøg lykkedes imidlertid, og saa skete der i Juni 1813, hvad der forøvrigt ikke stod i Forbindelse hermed, en gennemgribende Forandring i Fabriken Bestyrelse, der væsentlig fjærned ham fra den. Ved et kongeligt Reskript af 15. Juni 1813 ophørte Fabriken at staa under General-Postdirektionen, den henlagdes under Kommercekollegiet.

Efter Reskriptet skulde Müllers Stilling være den samme som før, „Os elskelig Justitsraad Frantz Henrich Müller, R. af Db., skal fremdeles tage samme Del i Bestyrelsen, som han hid-

til har haft.“¹⁾ Men det synes, som om Kommercekollegiet vilde misforstaa dette. I Statskalenderen for 1817, den første, der udkom efter Freden i Kiel, staar Kollegiet opført som Fabrikens Direktion med den Tilføjelse, at Justitsraad Müller tiltræder, „saa ofte han derom anmodes.“ Betegnende er det imidlertid, navnlig hvis det skyldes Müllers Initiativ, at der i Statskalenderen for 1818 staar korrekt, at Direktionen bestaar af Kollegiet og Justitsraad Müller. Selvfølgelig var det dog væsentlig ligegyldigt, hvad der saaledes meddeltes i Statskalenderen. Müller deltog kun i ringe Grad i Bestyrelsen, og naar der i 1815 og 1816 foreligger Udtalelser fra ham, ere de fremkomne efter Opfordring fra Kollegiet,²⁾ den første, som vi nedenfor skulle komme tilbage til, handler om Fabrikens hele Teknik, den anden angaar de Instruxer, der skulde gives Fabrikens to Administratorer, ti i Juni s. A. var Auskultant i Fabrikdirektionen Gottfried Garlieb bleven økonomisk Administrator for Porcellænsfabriken ved Siden af Boye som kunstforstandig. Og samtidig med denne sidste Skrivelse fremsender Müller, jeg kunde fristes til at sige naturligvis, en Afskrift af sin „Anvisning til det danske Porcellæns Fabrikation“ med Ønske om, at Hr. Garlieb maatte studere den. Den 83aarige Mand kunde ikke slippe Noget af det Gamle, saaledes som det stærkt fremgaar af hans lange Skrivelse om Fabrikens Teknik.

Han begynder den med at sige, at ingen Animositet hverken mod den ene eller den anden af Fabrikens Bestyrere fører hans Pen, hans Udtalelser ere kun grundede paa Sandhed, og denne Sandhed er hans „egne nogle og 30 Aars Erfaringer, for hvis heldige Anvendelse jeg mener Produkterne af godt Porcellæn til almindelig Gavn og Nytte i lige saa mange Aar kan tjene til fyldestgørende Bevis.“ Alt, hvad *han* havde gjort, var godt, men Alt, hvad der senere var gjort, havde været til Fabrikens Skade. Baade mundtlig og skriftlig havde han underrettet Manthey om den Forskjel, der er mellem de Materialer, man i Ud-

¹⁾ Danske Kancelli, Missiver, 1813 Nr. 881.

²⁾ Kommercekoll., Industrifagets dske Journ. T., 1815, Nr. 651; U., 1816, Nr. 700.

landet lavede Porcellæn af, og de, der brugtes her. Han havde haft al Grund til at vente, at den af ham givne Lærdom vilde være bleven anvendt, men han havde med Bedrøvelse set, at Manthey strax ved sin Tiltrædelse var slaaet ind paa andre Veje. „Hr. Manthey visede strax, at han ved sin Rejse og Flugt gjennem de tyske Porcellænsfabriker havde glemt, hvad han 100 Gange forsikrede mig at have indprentet sig om det danske Porcellænsarbejde“. Særlig dvæler Müller ved den Ovn fra Berlin, Manthey havde indført, og som ikke kunde taale den stærke Hede, der er nødvendig for det danske Porcellæn, men — „hans af Kongen bekostede Rejse skulde gøres frugtbringende“. Mantheys Nyhedssyge „løb sin Bane“, der blev fortsat af hans Efterfølger trods Undervisningen fra Müllers Side, og nu er „ingen Middel i Stand til at fritage Porcellænsfabriken fra den samme truende og nærførestaaende Ruin end at opgive og forlade alle de Anstalter, som er afvigende fra den Maade og [fra] Brugen af de Midler, jeg haver anvendt“. Vil man, som han haaber, gaa denne Vej, da skal det, forsikrer Brevskriveren, „ej mangle fra min Side, som bedst bekendt med denne Forandring, at bidrage til dets Held Alt, hvad jeg dertil formaar“.

Kan der forlanges større Iver og større Interesse hos en 83aarig Mand? Den flittige Avtodidakt tror blindt paa det af ham selv med saa stort Besvær Fundne, og det viser han et andet Sted i den lange Skrivelse paa en nok saa karakteristisk Maade. Administrator Boye havde ønsket forskellige Instrumenter anskaffede til Fabrikens Laboratorium, men det er, mener Müller, unødvendigt. „Nytten og Nødvendigheden af Termometer, Endiometer og Hygrometer er for mig for den allerstørste Del fremmed, jeg har aldrig behøvet for Porcellænsarbejdet nogen Lærdom af saa fin Anvendelse; mig forekommer deslige Paafund latterlige og at anses for, hvad Tyskerne kalder ein gelehrt Gesicht machen eller som [om] man paa en fin Maade vil kaste et Slør over sine Fejltagelser, jeg vil ej sige strø den Kyndige Sand i Øjnene“.

Og dog havde med alt Dette Müller været en for sin Tid anset Kemiker og Metallurg. Vi kunne se det ved at følge hans

i Videnskabernes Selskabs Skrifter offentliggjorte Afhandlinger¹⁾. 1781 læste han sin første Afhandling i Selskabet „Om Sølvets Prøvelse“, der sammen med en anden „Om Guldprøvens nøjagtigste Omgangsmaade“ sikkert maa betragtes som videre Udviklinger af hvad han lagde sig efter, da han 1760 blev en skattet Myntguardejn. Hans „Forsøg paa Bronze eller gul Metal med Hensyn til sammes Anvendelse til Kanoners og Mørsers Støbning“ minder om, at han 1771 af Regeringen blev sendt til Frederiksværk for at kontrollere Støbningen af nogle Mørsere, og der maa afgjort være tillagt denne Afhandling Betydning, ti Videnskabernes Selskab lod den oversætte paa Tysk, hvad det ogsaa gjorde ved hans „Forsøg med enkelte og sammensatte Jord- og Stenarter med Hensyn til deres Bekvemhed til Glasagtighed“. Hans Afhandling: „Om Prøvemaaden af jernholdige Fossilarter ved Smeltning eller Digelprøve“ gik over i et tysk Tidsskrift, og det samme gjorde, hvad han skrev om den ovenfor S. 204 nævnte Brændevinsprøver. Hans Meddelelser om den bleve optrykte i „Handelstidende“ for 1789 (8de Aarg. S. 445—56). Og virkeligt Ry kom der til at gaa af hans sidste Arbejde paa dette Omraade „Forsøg med Kjøbenhavns saakaldte Springvand med Hensyn til sammes Rensning“. Efter H. C. Ørsteds Udtalelse mangler Afhandlingen Skarphed i Bestemmelserne, ligesom den langtfra tager alle nødvendige Forhold i Betragtning, men desuagtet finder han den interessant nok til i Uddrag at meddeles i Dr. A. F. Gehlens Journal für die Chemie, Physik und Mineralogie (VI, Berlin, 1808), og i Dansk Litteraturtidende for 1826 (Nr. 45, S. 705) drages den paany frem med Berømmelse.

Dette Sidste oplevede Müller dog ikke. Paa den Tid havde den gamle, ivrige Mand faaet Ro. Den 4 Marts 1820 Kl. 11¹/₂ Aften afgik han ved Døden i Hillerød²⁾. Han var da nogle Maaneder over 87 Aar gammel, og nu først blev de 1500 Rd.

¹⁾ Vidensk. Selsk.'s Skr. Ny Saml., II, 1783, S. 153—173; III, 1788, S. 202—219; IV, 1793, S. 1—28; V, 1799, S. 71—81, 235—252; Nyeste Saml., II, 1, 1802, S. 161—216; II, 2, 1802, S. 155—196; III, 1805, S. 25—38.

²⁾ Kommercekoll. Industrifagets dske Journ., Z, 1820, Nr. 173. Berl. Tid. 13 Marts 1820.

ledige, han som Meddirektør ved den af ham grundlagte Fabrik havde oppebaaret fra 1801, og som saa Mange havde ønsket at faa Del i. Efter et reciprokt Testamente af 13 Marts 1818¹⁾ blev hans Enke hensiddende i uskiftet Bo, og foruden de hende fra den 'almindelige Enkekasse tilkommende 300 Rd. aarligt fik hun endnu 200 Rd. om Aaret i Pension af Staten²⁾. Men længe oppebar hun ikke denne Pension. Allerede den 24 April 1822 fulgte hun sin Mand i Graven³⁾. — Efter Testamentet af 1818 var Forstanderen for Hospitalet i Hillerød Hans Dahlerup Exekutor i det lille Bo, og Testamentet viser tydeligt, at de to Gamle væsentlig havde sluttet sig til ham, hans Hustru Vilhelmine Marie f. Birch og deres Børn. De to Afdøde havde selv ingen Børn, og der var i det Hele ingen Livsarvinger efter dem, Müllers tre Sønner af første Ægteskab maa alle være døde unge. Her skal endnu kun mindes, hvad hans Hustru skrev om ham i Dødsavtissementet, det Eneste, der den Gang offentligt blev sagt om ham: „Hvad han har virket til Nytte for Staten, er almindelig erkjendt, han har herved sat sig et varigt Minde. Enhver, der kjendte ham, vil give ham det Vidnesbyrd, at han var en lige saa oplyst og sand Kristen som virksom Videnskabsmand og sand Menneskeven, altid sin Gud og sin Konge tro og hengiven“.

Frantz Henrich Müller vil altid blive nævnt med Berømmelse som Stifteren af den kongelige Porcellænsfabrik i Kjøbenhavn, og Alle ville ogsaa erkjende, at han har styret Fabriken med myndig Energi. Men er det udelukkende ham, der har præget dens Virksomhed i den Periode, der maa kaldes hans? Er der Ingen at nævne ved Siden af ham? Vi have ovenfor hørt, at Kancellisekretær Grønland paa Müllers Bekostning tilkjendte Modelmester A. C. Luplau Palmen. Det var efter hans Mening ham, der havde gjort omtrent Alt. Men dette er absolut uretfærdigt. Skal der kun nævnes eet Navn, maa det blive Müllers.

¹⁾ Hillerød Skifteprot. 1805—1829, Fol. 248—50.

²⁾ Kommercekoll., Industrifagets dske Journ., Z, 1820, Nr. 326, 412.

³⁾ Berl. Tid., Tillæg, 6 Maj 1822.

Men det Rimeligste vil sikkert være at nævne Luplau sammen med Müller, ved Siden af ham.

Hvor har Müller ikke arbejdet! Alt har han fundet selv. Det er sikkert med selvfølende Stolthed, at han i sin „Indbydelse til et Participantskab“ oplyser, at han hverken har haft Tid eller Evne til at profitere af Fremmedes Undervisning, og da han 1776 er udenlands, faar han Intet at se i Fürstenberg, hvor han, skjøndt han rejste under et fremmed Navn, formelig blev „bevogtet“, og Udbyttet var ikke større i Berlin og Meissen, hvor han blev „oppasset“¹⁾. Det er selvfølgelig galt, naar de to franske Grever Fortia de Piles og Boisgelin fortælle, at Müller aldrig havde været udenfor Kjøbenhavn, men de have rigtigt forstaaet ham, naar de berette, at han ingen Forbilleder havde haft at gaa efter og ved egen Hjælp („par ses seules lumières“) havde sat Alt i Scene²⁾. Hvad han særlig har lagt Vægt paa, kan forøvrigt ses i hans ovenfor nævnte Erklæring af 28 Januar 1795, naar han i den skriver: „Porcellænsmageriet beror fornemlig paa kemiske og fysiske Indsigter, da alt det øvrige Arbejde er ikkun mekanisk, der ikke saa meget angriber Hovedet eller Synet.“ For ham var Porcellænsmassen, Farverne og Brændingen det Væsentlige. I alle tre Retninger har han slidt og stridt, og særlig i Henseende til Farverne har han vistnok haft en *faible*. Derfor krænkede det ham, da de urimelige Sachserere erklærede den af ham udfundne blaa Farve for umulig. „Min Uro herover lader sig vanskelig tænke“. Men saa viste det sig, at det var en sachsisk Uvilje, der her gjorde sig gjældende. Tre Malere, der kom fra Berlin, kunde male Alt med Müllers Farver, og det saa godt og med samme Lethed som i Berlin. Den blaa Farve var fuldkommen; v. Ramdohr roser desuden en god grøn Farve, han har set her, og Alunpurpuret er en Opfindelse af Müller³⁾.

Det er herefter naturligt, at han umuligt kunde tænke sig

¹⁾ Den danske Porcellænsfabriks Prot. Nr. 1 (1774–79), S. 34, 37.

²⁾ Voyage de deux Français en Allemagne, Danemark etc., I, S. 302.

³⁾ Tidsskr. f. Kunstind. 1893, S. 71, 209; Ramdohr: Studien auf einer Reise nach Dänemark, 1792, S. 183.

en Ikke-Kemiker i Spidsen for Fabriken. Alene af denne Grund maatte han protestere imod Luplau som Leder af den. Skulde galt være, maatte Fabrikens Laborant hellere tage fat. Men en virkelig Jubel bryder frem, da han fandt en Kemiker, en Apoteker, der vilde være hans Efterfølger. Det er herefter givet, fra hvilket Synspunkt han saa Fabrikationen. „Kunstneriet“ stod ikke for ham i første Plan. I sin „Indbydelse til et Partecipantskab“ lægger han ikke Vægt paa at frembringe kostbart Arbejde, og han ser i det Hele noget uvenligt paa Kunstnerne. Fabriken, skriver han 1774, skal ikke „betynges“ med Arbejdere, „som ville anses for Kunstnere og fordre stor Løn for maadeligt Arbejde“, og da en Englænder i 1798 ønsker Plads som Modellerer ved Fabriken, er Müller imod det. Han er bange for, at hans forøvrigt gode Egenskaber kunne være forenede med „de ikke usædvanlige Kunstnerluner“. Da han atter og atter opfordres til at drive Fabriken sparsommeligt, er det derfor ganske naturligt, at han kan raade til at indforskrive udenlandske Forbilleder til simpel Kopiering, saa behøvede man ingen kostbare Kunstnere.

Men derfor maa det ikke overses, at det var Müller, der endog med personlig Opofrelse bragte Luplau hertil, og at denne til Trods for, at det gjentagende blev Müller indskærpet, at Tilvirkningen af blaatdekoreret Brugsporcellæn var og maatte være Hovedsagen, og til Trods for de Uoverensstemmelser, der kom de to Mænd imellem, fik Lov til at arbejde saaledes, at Fabrikens Tilvirkninger fra denne Tid af Kunsthistorikeren Karl Madsen med Rette regnes til „de bedste mellem det danske Kunsthaandværks yderst faa frydefulde Fortidsminder“¹⁾. Noget af Æren herfor tilfalder altsaa ogsaa Müller. Men naar Hr. Ad. Clément i stærk Tro paa fremragende Egenskaber hos Müller ogsaa i denne Retning, angriber Hr. Madsens sikkert rigtige Fremhæven af Luplaus Betydning, som det efter Hr. Clément „ikke er værd at tale om, før der foreligger positive

¹⁾ Tidsskr. f. Kunstind., 1893, S. 89—90 jfr. 50—51.

Angivelser“¹⁾, turde det muligvis være paa sin Plads her til Slutning at aftrykke et Aktstykke, der formentlig er en saadan „Angivelse“, uden at jeg dog tør indestaa for alle dets Enkelt-heder, som jeg ikke har prøvet²⁾. Det ligger som Bilag ved Grønlands store Skrivelse af 28 Februar 1795³⁾ og lyder saaledes: „Verzeichniss der Gruppen, Figuren, Busten, Vasen p. p., die der Modelmester Luplau selbst gemacht hat. 1. Eine Gruppe: Bacchus mit einem Satyr auf einem Felsen. 2. dito. Europa (der gröszere). 3. do. Paris. 4. do. America. 5. Eine Figur: Cleopatra. 6—26. Ein und zwanzig Normänner⁴⁾ — nach Vorschrift und ertheilter Zeichnung. Diese sollten den Geschmack an den andern Figuren verdrängen, und Luplau gesteht, dasz er sie ungerne gemacht. 27. Eine Gruppe: Zwei Bergleute an einem Felsen. 28. Eine dito. 29. Eine Potpourri mit sechs Kindern. 30. Amor als Commandeur. 31. Amor ein Groszprahler. 32. Ein Caminaufsatz von sieben Vasen. 33. Ein do. von fünf. 34. Ein Büste in Lebensgrösze: die verwittwete Königin. Ist ihm mit 100 rd. bezahlt worden. 35. Eine do. dieselbe. 36. Eine Büste. Geh. Rath Guldberg. 37. do. Geh. Rath Graf v. Schimmelmann. 38. do. General Eichstedt. Für diese eine hat er nur soviel als für die erste, nemlich 100 rd. bekommen, und ihm war, wie er versichert und wie sich von selbst verstand, von dem Geh. R. Holmschiold volle Bezahlung versprochen worden. Vermuthlich aber hat letzterer sie mit der Zulage von 60 rd., die Luplau 1790 erhielt, stillschweigends compensirt. 39. Eine grosze Plat de menage mit chinesischen Figuren. Mehre andere unbedeutenden Stücke.“

Det kan være, at Luplau efter denne Liste ikke er fuld saa

¹⁾ Tidsskr. f. Kunstind., 1893, S. 208—210. Hr. Clément havde fra 1885—91 været teknisk Inspektør (Kemiker) ved den kgl. Porcellænsfabrik.

²⁾ At der her er Vanskeligheder, kan ses blot ved en Sammenligning med Tidsskr. f. Kunstind., 1893, S. 97, 209.

³⁾ Denne Skrivelse ligger sammen med de øvrige Skrivelser vedkommende den Luplau-Blyt'ske Affære i særligt Omslag mellem Direktionens Journalsager for 1796 i Rigsarkivets 2den Afdeling.

⁴⁾ Det er Gjengivelser af J. G. Grunds Sandstensfigurer i Nordmandsdalen ved Fredensborg.

stor, som Karl Madsen troede. Nogle særlig gode Figurer, Hr. Madsen mente at kunne tillægge ham¹⁾, findes ikke paa Fortegnelsen, der derimod — noget overraskende — sætter ham i Forbindelse med Figureerne i Nordmandsdalen. Men hvorledes end en nærmere Undersøgelse af disse Forhold vil falde ud, staar det utvivlsomt fast, at Luplau har haft sin ikke ringe Betydning. Han stod jo i de mange Aar ved Siden af Müller som Fabrikens Modelmester.

Spørgsmaal og Svar.

Spørgsmaal I.

Caspar Lorentz von Tauentzin, Kaptein ved 2det oplandske Regiment, blev gift $\frac{20}{1}$ 1714 i Vinger med Maria Larsdatter Schlaicher (eller Schleicher), f. 1687, † i Sorum $\frac{8}{1}$ 1765, „Stifdotter af Presten Rosing“. Naar og hvor fødtes og døde C. L. v. T.? og hvem var hans Forældre og Bedsteforældre?

Wilhelmine Brandt. Christiania.

Svar I.

(3. R. V, S. 300, Spørgsmaal 3).

Af Helsingørs Skifteprotokol for 1763, S. 756, fremgaar det, at Borgmester Matthias Ferslew, som formodet, har været gift to Gange. Af det første Ægteskab vare Børnene:

1. Anna Malene, g. m. Borger i Helsingør Hans Freboe.
2. Thomas, Urtekræmmer i Kjøbenhavn.
3. Adele Kirstine, 30 Aar, „hjemmeværende“.

Af andet Ægteskab var foruden de i 4. R. III, S. 182 nævnte Børn en Søn: Johan Ludvig, 21 Aar, Underofficer ved det „Syder Jydske National Regiment“. Derimod mangle Jens Jacob og Ane Kierstine, hvilke altsaa maa være døde, sidstnævnte er sikkert den „liden Datter“, som Borgmesteren 1756, 29. Dec. lod ned-sætte i Kirken. Borgmester F. døde selv 1763, 18. Marts og hans Lig blev under fuld Ceremoni og Ringning med alle Klokker den 25. Marts ned sat i en muret Begravelse i den nordre Gang under Koret i Helsingør St. Olai Kirke.

cand. phil. Th. Hauch-Fausbøll.

¹⁾ Tidsskr. f. Kunstind. 1893, S. 95.

Smallegade 15, Kbh. F.